

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİNİN
ZAQATALA filialı

FAKÜLTƏ: İqtisadiyyat və menecment departamenti

BÖLMƏ: İqtisadiyyat və idarəetmə

İXTİSAS: Turizm işinin təşkili

Müdafiəyə buraxılır:

«_____» «_____» 2025-ci il

Bölmə rəhbəri: _____

BAKALAVR TƏHSİL PİLLƏSİ ÜZRƏ

BURAXILIŞ İŞİ

**MÖVZU: “AZƏRBAYCANDA SAĞLAMLIQ TURİZMİNİN İNKİŞAF
PERSPEKTİVLƏRİ”**

QRUP: TT1q-20

TƏLƏBƏ: Paşayeva Vüsalə İlham qızı

ELMİ RƏHBƏR: dos. Cavadzadə Xəyyam Natiq

ZAQATALA-2025

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	4
FƏSİL I. SAĞLAMLIQ TURİZMİNİN TURİZM FƏALİYYƏTLƏRİNDƏ YERİ VƏ ƏHƏMİYYƏTİ	7
1.1.Sağlamlıq Turizminin Mahiyyəti və Nəzəri Aspektləri.....	7
1.2. Sağlamlıq Turizminin Formaları.....	11
FƏSİL II. MÜALİCƏ-SAĞLAMLIQ TURİZMİ ÜZRƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ VƏ AZƏRBAYCANDA SAĞLAMLIQ TURİZMİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	19
2.1. Dünyada Sağlamlıq Turizmi və Onun İqtisadi Ölçüləri	19
2.2. Beynəlxalq Sağlamlıq Turizmində Əsas Destinasiyalar.....	23
2.3. Azərbaycan Respublikasında Müalicə-Sağlamlıq Turizmi Potensialı və Mövcud Vəziyyətinin Təhlili.....	29
FƏSİL III. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SAĞLAMLIQ-MÜALİCƏ TURİZMİNİN DAYANIQLI İNKİŞAFININ FORMALAŞDIRILMASI YOLLARI	37
3.1. Azərbaycan Respublikasında Sağlamlıq Turizminin Qarşısında Duran Mövcud Problemlər və Həlli Yolları	37
3.2. Azərbaycan Respublikasında Müalicə-Sağlamlıq Turizminin Təkmilləşdirilmə Üsulları	40
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	47
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	50

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 2.1.1. Aparıcı Sağlamlıq Turizmi Məkanları və İqtisadi Təsirləri (2023 Məlumatları).....	21
Cədvəl 2.1.2 Sağlamlıq Turizminin Ümumi İqtisadi Göstəriciləri	22
Cədvəl 2.3.1. Ölkəyə gələn əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və xarici ölkələrə gedən Azərbaycan vətəndaşlarının səfərlərin məqsədi üzrə bölgüsü.....	34
Cədvəl 3.1.1. Azərbaycanda sağlamlıq turizminin qarşısında duran əsas problemlər və onların həlli yolları	39
Cədvəl 3.2.1. Azərbaycanda müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsi üçün əsas istiqamətlər və tədbirlər	43

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycanda sağlamlıq turizminin inkişaf perspektivləri mövzusu ölkənin sosial-iqtisadi strategiyası və turizm siyasəti baxımından böyük aktuallıq kəsb edir. Müasir dövrdə turizm sektoru yalnız əyləncə və mədəniyyətlə məhdudlaşmır, eyni zamanda insanların sağlamlığının qorunması və bərpası məqsədilə formalaşan sahələri – xüsusilə müalicə-sağlamlıq turizmini əhatə edir. Dünyada sürətlə inkişaf edən bu sahə Azərbaycan üçün də gəlirli və strateji əhəmiyyət daşıyan bir istiqamət kimi çıxış edir. Xüsusilə ölkənin təbii müalicə resurslarına malik regionlarında bu potensialın səmərəli şəkildə istifadəsi həm iqtisadi artımı, həm də əhəlinin rifah səviyyəsinin yüksəlməsini stimullaşdırır bilər. Azərbaycan zəngin mineral sular, müalicəvi palçıq, termal bulaqlar və dağ iqlimi kimi resurslarla sağlamlıq turizminin inkişafı üçün əlverişli imkanlara malikdir. Naftalan nefti, İstisu və Qalaaltı suları, Naxçıvanın Duzdağ kurortu kimi məkanlar ölkənin unikal müalicə mərkəzləri kimi tanınır. Lakin bu potensiala baxmayaraq, sahənin inkişafı bir sıra problemlərlə üzləşməkdədir: infrastrukturun yetərsizliyi, xidmət keyfiyyətinin aşağı səviyyəsi, müasir texnologiyaların az tətbiqi və beynəlxalq bazarlarda tanıtımın zəifliyi bu sahənin qarşısında duran əsas çətinliklərdir.

Mövzunun aktuallığı həm də ondan ibarətdir ki, sağlamlıq turizmi Azərbaycanın postpandemiya dövründə alternativ və dayanıqlı turizm forması kimi inkişaf etdirilə bilər. Bu istiqamətdə aparılacaq araşdırmalar və tətbiq ediləcək inkişaf modelləri ölkənin bölgələri üçün yeni iqtisadi imkanlar yaradacaq, iş yerlərinin artırılmasına, sosial rifahın yüksəlməsinə və regionlararası balansın təmin olunmasına töhfə verə bilər.

Buraxılış işinin məqsəd və vəzifələri: Buraxılış işinin əsas məqsədi Azərbaycanda sağlamlıq turizminin cari vəziyyətini təhlil etmək və onun inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- ✓ Azərbaycanda sağlamlıq turizminin təbii və coğrafi potensialının araşdırılması;

- ✓ Müalicə-sağlamlıq obyektlərinin və infrastrukturun hazırkı vəziyyətinin təhlili;
- ✓ Sağlamlıq turizminə dair dövlət siyasətinin və normativ bazanın qiymətləndirilməsi;
- ✓ İnkişafın qarşısında duran əsas problemlərin müəyyənləşdirilməsi və onların həlli yollarının təklifi;
- ✓ Qlobal sağlamlıq turizmi təcrübəsinin araşdırılması və Azərbaycana uyğun inkişaf modellərinin hazırlanması.

Tədqiqatın obyekti və predmeti: Tədqiqatın obyektini Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq turizmi sahəsi təşkil edir. Predmeti isə ölkədə sağlamlıq turizminin mövcud vəziyyəti, inkişaf imkanları, qarşıya çıxan çətinliklər və perspektiv inkişaf strategiyalarının müəyyənləşdirilməsidir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat zamanı Dövlət Turizm Agentliyinin statistik məlumatlarından, İqtisadiyyat Nazirliyi və yerli icra hakimiyyətlərinin hesabatlarından, müvafiq qanunvericilik sənədlərindən, elmi nəşrlərdən, beynəlxalq təşkilatların hesabatlarından və internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqat çərçivəsində aşağıdakı elmi yeniliklər əldə olunmuşdur:

- ✓ Azərbaycanda sağlamlıq turizminin resurs bazası və infrastruktur potensialı sistemli şəkildə təhlil edilmişdir;
- ✓ Sağlamlıq turizminin inkişafına təsir edən sosial, iqtisadi və hüquqi amillər kompleks şəkildə qiymətləndirilmişdir;
- ✓ Beynəlxalq təcrübə əsasında Azərbaycanda tətbiq edilə biləcək inkişaf modelləri müəyyən olunmuşdur;
- ✓ Sahənin dövlət və özəl sektor tərəfdaşlığı çərçivəsində inkişafına dair yeni yanaşmalar irəli sürülmüşdür.

Buraxılış işinin nəzəri-praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın nəzəri-praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu iş sağlamlıq turizmi sahəsində strateji planlaşdırma və siyasət formalaşdırılmasında istifadə oluna bilər. Tədqiqat

nəticələri regionlarda yeni müalicə-sağlamlıq mərkəzlərinin yaradılması, mövcud obyektlərin modernləşdirilməsi və sahəyə sərmayələrin cəlb olunması baxımından praktiki töhfə verə bilər. Eyni zamanda, dissertasiya gələcək elmi işlər və layihələr üçün də etibarlı baza rolunu oynaya bilər.

Buraxılış işinin strukturu. Buraxılış işi giriş, 3 fəsil, 7 paragraf, nəticə, təkliflərdən və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. SAĞLAMLIQ TURİZMINİN TURİZM FƏALİYYƏTLƏRİNDƏ YERİ VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

1.1. Sağlamlıq Turizminin Mahiyyəti və Nəzəri Aspektləri

Sağlamlıq turizmi müasir dövrdə qlobal turizm sənayesinin sürətlə inkişaf edən sahələrindən biri hesab olunur. Bu turizm növü insanların tibbi müalicə, reabilitasiya, fiziki və psixoloji sağlamlığın bərpası, həmçinin profilaktik məqsədlərlə səfərlər etməsini əhatə edir. Sağlamlıq turizmi yalnız xəstəliklərin müalicəsi ilə məhdudlaşmır, həm də sağlamlığın qorunması və həyat keyfiyyətinin artırılmasına yönəlmiş müxtəlif xidmətləri özündə birləşdirir. Bu sahəyə tibbi turizm, sanator-kurort xidməti, spa və wellness mərkəzlərinə olan tələbat daxildir. Nəzəri baxımdan sağlamlıq turizminin əsasını insanların alternativ müalicə üsullarına marağı, təbii müalicə resurslarına çıxış imkanı və eyni zamanda sosial rifah amilləri təşkil edir. Bu turizm növü yalnız fərdi səviyyədə deyil, həm də ölkələrin iqtisadi inkişafı, məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

İnkişaf etmiş ölkələrdə sənayeləşmə və urbanizasiyadan irəli gələn problemlər, dünyada baş verən havanın çirklənməsi, iqlim dəyişikliyi və qlobal böhranlar insan sağlamlığına mənfi təsir göstərmişdir. Səhiyyə xidmətləri üçün uzun məsafəli səyahət milli səhiyyə sistemlərində köklü dəyişikliklər, insanların həyat tərzində dəyişikliklər və qlobal miqyasda yoluxucu xəstəliklərin ortaya çıxması ilə başlamışdır (Conell J., 2011). Bu səbəbdən sağlamlıq xüsusilə son illərdə fərdləri səyahətə sürükləyən mühüm səbəblərdən biri olmuşdur. İnsanlar sağlamlıqlarını qorumaq və bərpa etmək üçün kütləvi turizm xaricində təbii turizm imkanlarından yararlanma biləcəkləri bölgələrə səyahət etməyə başlayıblar. 1970-ci illərə qədər turistlərin ümumi məqsədi, çimmək, əvvəllər ziyarət edilməmiş yerləri görmək, əylənmək, səyahət etmək və təbii gözəllikləri kəşf etmək idi. 21-ci əsrdən etibarən insanların müalicə almaq, daha sağlam həyat sürmək, yaşadıkları yerdən kənarda qalmaq, yeraltı və yerüstü sərvətlərdən yararlanmaq istəyi sağlamlıq turizmi növünün meydana çıxmasına səbəb olmuşdur (Moloğlu V., 2015: s. 673).

Sağlamlıq turizmi ilə bağlı ədəbiyyat araşdırıldığında, sağlamlıq və sağlamlıq turizmi anlayışı ilə bağlı geniş çeşidli təriflərə rast gəlinir. Sağlamlıq turizmi anlayışı çox geniş yayılmış olsa da, elm adamları hələ də konsensus əldə etməyiblər. Sağlamlıq turizmi, tibbi turizm, SPA-Wellness turizmi və tibbi səyahət ilə sinonim olaraq istifadə olunur. Tibbi, SPA-Wellness turizmi sağlamlıq turizmi deyil, sağlamlıq turizminin bir qoludur. Bu səbəbdən sağlamlıq turizmi anlayışı ilə bağlı aydın bir fərq qoyulmalıdır (Smith M., Puczko L., 2015: s.206).

Sağlamlıq turizmini təyin etməzdən əvvəl sağlamlığın tərifinə diqqət yetirilməli olduğu düşünülür. Sağlamlıq anlayışı, ədəbiyyata xəstə olmamaq və ya əlillik halı kimi daxil edilsə də, ən etibarlı tərif Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) verdiyi tərifdir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının tərifinə görə; “Sağlamlıq xəstəliyin və ya zəifliyin tam olmaması deyil, tam fiziki, əqli və sosial bütövlük vəziyyətidir” (Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, 2021) kimi müəyyən edilmişdir. Sağlamlıq turizmi 1973-cü ildə Beynəlxalq Səyahət Təşkilatı İttifaqı (IUTO) tərəfindən “ölkənin təbii sərvətlərindən, xüsusilə mineral sularından və iqlimindən istifadə etmək” kimi müəyyən edilmişdir (Smith M., Puczko L., 2015: s. 206). 2018-ci ildə sağlamlıq turizmi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ümumdünya Turizm Təşkilatı (UNWTO) və Avropa Səyahət Komissiyası (ETC) tərəfindən insanlara tibbi və sağlamlıq fəaliyyətləri vasitəsilə fiziki, əqli və mənəvi sağlamlıq əldə etməyə və nəticədə fərdin öz ehtiyaclarını ödəməyə və öz funksiyalarını daha yaxşı yerinə yetirməyə imkan verən turizm növlərini əhatə edən turizm növləri kimi müəyyən edilmişdir (Dünya Turizm Təşkilatı). Sağlamlıq turizmi anlayışı insanların öz ölkələrindən başqa bir destinasiyaya getməsi və sağlamlıq xidmətlərindən faydalanması kimi müəyyən edilir.

Sağlamlıq turizmi Qərbi ölkələrindən inkişaf etməkdə olan Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinə yayılıb. 1990-cı illərdən etibarən Cənub-Şərqi Asiya həm inkişaf etmiş ölkələrdən, həm də Çin kimi qonşu ölkələrdən zəngin xəstələri qəbul etməyə başlamışdır (Liang Z., Hui T., Sea P., 2017: s. 824). Dünyada sağlamlıq turizmində önə çıxan ölkələr arasında; ABŞ, Hindistan, Kuba, Meksika, Kosta Rika, Tayland, Sinqapur, Malayziya, Almaniya, Fransa, İspaniya, İtaliya, Macarıstan, Cənubi

Koreya, Yaponiya, Tayvan, Türkiyə, Böyük Britaniya, Rusiya, Çin və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri kimi ölkələr daxildir. Cənubi və Mərkəzi Amerika ölkələri ümumiyyətlə Amerika vətəndaşlarına sağlamlıq xidmətləri təqdim edərkən, Malayziyadakı sağlamlıq turistlərinin 75%-i İndoneziya və Filippin kimi yaxın ölkələrdən olan xəstələrdən ibarətdir. Avropa ölkələrində isə birliyə daxil olan ölkələr arasında xəstə axınının olduğu müşahidə edilir. Taylandda xəstələrin 80%-i Cənubi Asiya ölkələrindən gəlir. Müxtəlif səbəblərdən səhiyyə xidmətləri göstərən ölkələrə üstünlük verilir. Dermatologiyada Malayziya, diş müalicələrində Kosta Rika, stomatologiyada Meksika, onkologiyada Almaniya, dişlərin ağardılmasında Macarıstan, liposaksiya əməliyyatlarında Braziliya, saç əkilməsi, göz və estetik əməliyyatlarda Türkiyə ön sıralara çıxıb (Güneş G., Dülger A., 2020).

Sağlamlıq turizmi dünya ölkələri üçün yeni bir fenomen deyil. Ədəbiyyatdakı təriflər araşdırıldığında, sağlamlıq turizminin əsrlər boyu mövcud olduğunu və insanların sağlamlıq problemlərini fərdi və ya qrup halında həll etmək üçün uzun illər səyahət etdiklərini söyləmək mümkündür. Sağlamlıq turizminin tarixi genişlənməsinin qədim dövrlərə təsadüf etdiyini göstərən misallar var. Qədim dövrlərdə insanlar müxtəlif xəstəliklər (dəri problemləri, əzələ zədələri) və ya xəstəliklər üçün müalicə axtarmaq üçün səyahət edirdilər. İnsanlar fiziki və mənəvi cəhətdən yenilənmək və sağlamlıq problemlərini həll etmək üçün Nil, Yantsı və Qanq çaylarına getdilər (Güneş G., Dülger A., 2020). Romalılar bütün Avropa qitəsində soyuq dalma hovuzu olan frigidarium, daha az isti hovuzlu tepidarium və çox isti hovuzlu kaldariumdan ibarət hamamlar qurdular. Onların həyat tərzlərinin ayrılmaz hissəsi olan hamamlar və spalar insanların siyasət və fəlsəfə kimi mövzuları müzakirə edə və müzakirə edə bildiyi görüş nöqtələrinə çevrilib. Romalıların müalicə məqsədi ilə tez-tez səyahət etdikləri yerlər arasında Belçika, İngiltərədə Hamam, Almaniyada Baden-Baden, Macarıstanda Budapeşt, İspaniyada Geron kimi istiqamətlər diqqət çəkib. Böyük Britaniyanın Bat şəhərində Roma İmperiyası dövründə tikilmiş hamamlar hələ də xidmətdədir. Eramızdan əvvəl 110-cu ildə Romalı bir santexnika tərəfindən çəkilmiş borulardan axan suyun axdığını görmək hələ də mümkündür.

18-19-cu əsrlərdə Fransada SPA mərkəzləri soyuq ölkələrdə yaşayan insanların diqqətini cəlb edirdi. Varlı avropalılar özlərini təmizləmək və müalicə almaq üçün müntəzəm olaraq Nil çayına səyahət edərkən, İngilislər bronxit kimi xəstəlikləri müalicə etmək üçün spalara getməyə davam edirdilər. Müasir masaj üsulları 19-cu əsrin əvvəllərində İsveçdə inkişaf etməyə başladı. Almaniyada ilk müasir hidroterapiya SPA da təmiz hava, su və pəhriz kimi sağlamlıq müalicə paketlərindən ibarət idi. Bu, Avropa və Amerikada bir tendensiya halına gəldi (Smith M., Puczek L., 2009).

Avropa əhalisinin 70%-nin 19-cu əsrin əvvəllərində vərəmə tutulduğu təxmin edilir. 19-cu əsrin sonlarında xəstələri təcrid etmək lazım olduğuna görə dağlıq ərazilərdə sanatoriyalar tikilirdi. Aztəminatlı və kasıb insanlar həbsxanaya bənzər yerlərdə yaşadığı halda, varlılar Davos və Sent-də yaşayırlar. Onlar Sent Moritz kimi şəhərlərdə dəbdəbəli sanatoriyalarda müalicə alırdılar. Yüksək gəlirli xəstələr sayəsində İsveçrədə əczaçılıq sənayesi və bank sektorunda əhəmiyyətli inkişaf baş verdi. Florens Nightingale sağlamlıq turizminin yayılmasına və təbliğinə mühüm töhfələr verən müasir tibb bacısının banisi idi. O, xəstələrin daha sərfəli qiymətlərlə və şəfali sularla sağlamlığı üçün Türkiyəni tövsiyə edib (Yalçın B., 2013).

20-ci əsrdə sağlamlıq turizmi səyahətləri getdikcə populyarlaşmağa və sürətlə artmağa davam etdi. Hər iki Dünya Müharibəsi zamanı Avropadakı isti bulaqların müharibədə yaralanan və əlil olanlar üçün faydalı olduğu iddia edilirdi. İsti bulaqlarda müalicə olunan xəstəliklərə revmatizm, əzələ və oynaqaların incəlməsi, qabıq şoku, əsəb və psixoloji pozğunluqlar daxildir. Eyni zamanda, sənaye işçilərinə dəniz kənarında müalicə almaq tövsiyə olunurdu. 20-ci əsrin ortalarından etibarən böyük insan kütlələri sağlamlıq məqsədi ilə başqa ölkələrə səyahət etməyə başladılar. 1980-1990-cı illər arasında səhiyyə xərcləri artdıqca, ABŞ-dan olan xəstələr səhiyyə məqsədləri üçün xaricə səyahət edirdilər. Kubada sərfəli xərclərlə göz, ürək və kosmetika kimi müalicələr amerikalı xəstələrin maraq mərkəzinə çevrilib. Sağlamlıq turizminin sürətli inkişafı xəstəxanaların beynəlxalq standartlara uyğun olub-olmamasını yoxlamaq və akkreditasiyanı təmin etmək

məqsədi ilə 1994-cü ildə Joint Commission International (JCI) yaradılmasına səbəb oldu. Akkreditə olunmuş xəstəxanalar dünyanın hər yerindən xəstələri qəbul etməyə başlayıb, insanlara güvən verir (Bulut A., Şengül H., 2019: s. 51).

JCI Missiyası belə müəyyən edilə bilər: “Təhsil, nəşrlər, məsləhətləşmələr, qiymətləndirmə və akkreditasiya xidmətləri vasitəsilə beynəlxalq ictimaiyyətdə qayğının təhlükəsizliyini və keyfiyyətini artırmaq.” Bu qeyri-kommersiya, qeyri-hökumət təşkilatının əsas məqsədi səhiyyə xidmətlərinin təhlükəsizliyini və keyfiyyətini artırmaq və bu sahədə müəyyən edilmiş standartların səhiyyə müəssisələri tərəfindən yerinə yetirilməsini təmin etməkdir. 2020-ci ilə qədər dünyanın 71 ölkəsində ümumilikdə 998 təşkilat JCI akkreditasiya sertifikatı qazanıb. Məlumdur ki, ABŞ-da 15 mindən çox səhiyyə müəssisəsi akkreditasiyadan keçib. Sağlamlıq turizmi xidmətləri göstərən təşkilatların beynəlxalq akkreditasiya sertifikatına malik olması tibbi turistlərin həmin təşkilatı seçməsində mühüm rol oynayır (Gökmen Kavak D., Esatoğlu A., 2020: s. 371-374).

1.2. Sağlamlıq Turizminin Formaları

Dünyanın bütün inkişaf etmiş və inkişaf etməmiş ölkələrində sürətlə böyüyən sağlamlıq turizminin bazar payı 2016-cı il tarixinə 62 milyard (USD) təşkil edir. Bu bazardan maksimum pay alan ölkələr Hindistan, Polşa, Braziliya, Kosta Rika, Argentina, Meksika, Ukrayna, Macarıstan, Çin, Çexiya və Sinqapurdur. Sağlamlıq turizminin ölkə üzrə paylanması müəyyənedici amillər bu ölkələrin üstünlük vermə səbəbləri olmaqla yanaşı, sağlamlıq turizminin meydana gəlməsinə səbəb olan səbəblər kimi də qeyd edilir. Əsas olanlar uzun növbə gözləmədən tez müalicə ala bilmək, ucuz və keyfiyyətli müalicə almaq, tətildə olarkən sağlamlıq xidməti ala bilmək, yüksək texnoloji səviyyə və peşəkar xidmətlər ala bilmək, sahə üzrə mütəxəssis həkimlərdən xidmət ala bilmək, istilik müəssisələrində müalicə xidməti istəmək, iqlimlə bağlı xroniki xəstəliklərdən müalicə, sağlam və uzun ömür sürmək arzudur (Bayar K., 2019).

OECD-nin 2017-ci ildə açıqladığı hesabatə baxdığımızda üzv ölkələrdə fərdlərin ömür uzunluğunun 1970-ci ildən bu yana 10 il artaraq orta hesabla 80,6 yaşa çatdığı bildirilir. Doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu ən yüksək olan ölkə 83,9 yaşla Yaponiyadır, digər diqqət çəkən ölkələr isə 83 yaşla İspaniya və İsveçrədir. Ən aşağı ömür uzunluğu Meksika və Latviyadadır (75 və 74,6 yaş). Sağlam həyat tərzinin inkişafı və sağlamlıq sahəsində irəliləyişlər fərdlərin daha uzun yaşamaq gözləntilərini 8 dəfə artırır. 2016-cı ildə keçirilən Berlin Sərgisində World Travel Monitor tərəfindən açıqlanan rəqəmləri nəzərə alsaq, il ərzində dünya üzrə beynəlxalq sağlamlıq və tibbi səfərlərin sayı 11,4 milyon nəfərə çatır. Beynəlxalq səyahətlər nəzərə alındıqda bu rəqəm 1,4% bazar payına uyğun gəlir. Sağlamlıq turizmi növlərinin bölgüsü nəzərə alındıqda bunun 70%-nin sağlamlıq turizmi və spa turizmi, 30%-nin isə reabilitasiya turizmi və müalicə turizmi olduğu bildirilir. Bu o deməkdir ki, 3,4 milyon insan tibbi turistlər, 8 milyon insan isə sağlamlıq, müalicə və spa turistləridir. Bunların arasında Almaniya lider olaraq səhiyyə və tibb sahələrində 1 milyon əcnəbi şəxsə ev sahibliyi etməsi ilə diqqət çəkir. Avropada ikinci yeri Rusiya, üçüncü yeri Fransa və İtaliya tutur. ABŞ Avropadan kənarda ən əhəmiyyətli və diqqəti çəkən bazar olaraq seçilir. İkinci, üçüncü və dördüncü reytinglərdə Asiya bazarının (Çin, Yaponiya, Cənubi Koreya) diqqəti cəlb etdiyi bildirilir (Bayar K., 2019).

Müalicə turizmi (tibbi turizm) sağlamlıq turizmi sektorunun əsas struktur bloklarından biridir və qədim dövrlərə gedib çıxan uzun tarixə malikdir. Tibbi turizm, qısaca desək, bir insanın öz tibbi ehtiyaclarını ödəmək üçün bir ölkədən digərinə səyahətidir. Bir çox insan müalicə, qulluq və sağlam həyat məqsədləri üçün hər il bir ölkədən digərinə səyahət edir. Tibbi turizm ümumiyyətlə insanın ruhi və bədəninin rahatlığını qorumaq məqsədi ilə insanın yerli mühitindən kənarda planlı və strukturlaşdırılmış səfər kimi müəyyən edilir. Tibbi turizm turistin özünü tibbi cəhətdən təkmilləşdirməsi prosesi kimi təsvir edilir (Aydın D., Yılmaz C., 2010).

Tibbi turizm, müalicə almaq üçün öz bölgəsindən kənara çıxan və başqa bir bölgəyə səfər edən, beləliklə, həm müalicə, həm də turizm fəaliyyətini birlikdə

həyata keçirən şəxsləri əhatə edir. Müalicə turizminin tibbi prosedur tələb etməsi onu digər sağlamlıq turizmi fəaliyyətlərindən fərqləndirən ən mühüm xüsusiyyətdir. Beləliklə, əsas məsələ tibbi prosedura ehtiyacdır. Səyahət zamanı fərdlərin tibbi müdaxiləyə ehtiyacı ola bilər. Və ya tibbi prosedura ehtiyac duyduqları hər an ola bilər. Hər iki halda onlar tibbi turizm fəaliyyətlərindən faydalana bilərlər.

Bununla belə, müalicəvi turizmdə fəaliyyət göstərmək sağlamlıqla bağlı turizm fəaliyyəti olsa da, sağlamlıq turizmi zamanı həyata keçirilən hər bir fəaliyyət müalicə turizmi çərçivəsində nəzərə alınmır. Bu baxımdan o, digər sağlamlıq turizmi növlərindən fərqlənir. Bu baxımdan müalicə turizminin təyinedici məqamı, turistlərin sağlamlıqla bağlı ehtiyaclarına uyğun olaraq meydana gələn və buna görə də öz istək və iradəsindən kənar baş verən sağlamlıq turizmi növü kimi seçilir. Bu kontekstdə sağlamlıq və spa turistlərinin ehtiyac duyduğu müalicə növü istirahət və sağlamlıqlarını yaxşılaşdırmaq olarkən, tibbi turistlərin ehtiyac duyduğu müalicə növü tibbi prosedurlarla müdaxilələri əhatə edir (Akbolat M., Deniz N. G., 2017).

Tibbi turizmi əhatə edən müalicələrdən bəziləri diş müalicəsi, sağlamlıq müayinəsi, tibbi müayinələr, ürək cərrahiyyəsi, protez quraşdırılması, beyin və neyrocərrahiyyə, xərçəng müalicəsi, ixtisaslı tibbi müdaxilələr, orqan nəqli və bənzər tibbi prosedurlar və ya müdaxilələrdir. Turizm sektorunda müalicəvi turizmi vacib edən bir çox amillər var. Bunlardan bəziləri:

- ✓ Evdə tibbi təcrübələrin məhdud olması,
- ✓ Gəlir və sığorta olmaması səbəbindən yerli səhiyyə xidmətlərinin ödənilməsində çətinlik,
- ✓ Müxtəlif ölkələrdə tibbi xidmətin yüksək keyfiyyəti,
- ✓ Gözəllik cərrahiyyəsi və estetikaya artan tələbat müalicəvi turizmi turizm sektoru içərisində əhəmiyyətli bir nöqtəyə gətirdi (Ağaoğlu F.O., Karagöz N., Zabun S., 2019).

Qlobal miqyasda tibbi turizmdə aparıcı və görkəmli ölkələr aşağı qiymətli xidmət təklifləri ilə Hindistan və Taylanddır, texnoloji liderliyi ilə ABŞ, Cənubi Koreya və

Almaniya, Sinqapur, Kipr və Tayland turizm məkanında yerləşdikləri üçün, Braziliya, İordaniya, Malayziya və İran yer üstünlüyü ilə seçilir. Türkiyə isə səhiyyə sektorunda uğurlu addımlar ataraq dünya standartlarında xidmət göstərmək yolunda irəliləyir (Özkan M. E., 2019).

Müalicə turizminin xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi sadalamaq olar (Ağaoğlu F.O., Karagöz N., Zabun S., 2019).

- ✓ İşə və texniki təchizata ehtiyac var.
- ✓ Tibbi turizm xidmətləri göstərəcək səhiyyə müəssisəsi beynəlxalq standartlaşdırmaya çatmış xidmətlər göstərməlidir.
- ✓ Xidməti həyata keçirəcək səhiyyə müəssisəsində xəstə ilə sağlam ünsiyyətin təmin edilməsi üçün xarici dil bilən işçi heyəti olmalıdır.
- ✓ Xəstələr və onların yoldaşları üçün müxtəlif turizm sahələrini dəstəkləmək xüsusiyyətinə malikdir və yüksək əlavə dəyəri olan bir turizm növü olaraq diqqət çəkir.
- ✓ Seçilmiş hədəf bazarın xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq təşviq və marketinq fəaliyyətləri tələb olunur. Bildirilir ki, bu fəaliyyətlər dövlət dəstəyi ilə həyata keçirilməlidir. Bundan əlavə, bu fəaliyyətlər beynəlxalq miqyasda olduğundan onların müxtəlif dillərdə aparılması vacib və zəruri hesab olunur.
- ✓ Həyata keçiriləcək tanıtım və marketinq fəaliyyətlərində ilkin hədəf xaricdə müalicə alacaq xəstələrə dəstək olmaq və bu xəstələrə xaricdən sağlamlıq xidməti almağa dəstək verəcək sağlamlıq və sığorta qurumlarını seçmək olmalıdır (Sayın K. Ş., Yeğınboy E. Y., Yüksel İ., 2017).

Termal turizm, tərkibində minerallar olan içməli termal su, hamam və palçıq vannaları və s. Reabilitasiya, idman, pəhriz, psixoterapiya, fiziki müalicə və istirahət fəaliyyətləri kimi müxtəlif müalicə üsullarını birləşdirən sistemli turizm növü kimi müəyyən edilir. Termal müalicə müəyyən dozalarda sistemli fasilələrlə sistemli şəkildə tətbiq edilən, müəyyən nisbətlərdə təkrarlanan reabilitasiya üsulu kimi müəyyən edilir. Termal suyun müalicəvi təsirləri bir çox mədəniyyətlər tərəfindən əsrlər boyu bu günə qədər davam edən bir müalicə üsulu olaraq istifadə edilmişdir. Məlumdur ki, əsrlər boyu fərdlər sağlamlıqları üçün

termal mərkəzlərdən istifadə edərək şəfa tapmağa çalışmışlar. Termal sulardakı müxtəlif minerallar müxtəlif sağlamlıq problemlərinin həllini dəstəkləyir və tibbi reabilitasiya üçün çox vacib əlavələr təmin edir.

İnsanların sağlamlıqlarını bərpa etmək, sağlam yaşamaq və ya sağlam həyatlarını davam etdirmək və istirahət etmək məqsədi ilə müvəqqəti olaraq daimi yaşayış yerlərini tərk edərək kurort xidmətləri təklif edən bir müəssisəyə getmələri və bu müəssisədə yemək, içki və yerləşdirmə xidmətləri ilə yanaşı, kurort turizmi çərçivəsində bəzi sağlamlıq xidmətləri də aldıkları fəaliyyətlər nəticəsində meydana gələn turizm növü (alqatoğlu, bulaq tozuizmi) adlanır.

Spa və ya termal turizm – içməli, palçıq vannası və inhalyasiya kimi müxtəlif üsulların, həmçinin pəhriz, idman, iqlim müalicəsi, reabilitasiya fiziki müalicə, psixoterapiya, minerallaşdırılmış termal su hamamı kimi dəstəkləyici müalicələrin birləşdirilərək həyata keçirilən müalicəvi müalicə tətbiqləri nəticəsində ortaya çıxan turizm fəaliyyətləri olaraq izah edilir. Bu müalicələri tətbiq etməklə müalicəni dəstəkləyən obyektlərə Spa Müalicə Mərkəzləri və ya Termal Müalicə Mərkəzləri deyilir. Sağlamlıq səbəbiylə turizm fəaliyyətlərində iştirak aşağıdakı formaların ortaya çıxmasının səbəbi kimi göstərilir (Özsarı S. H., Karatana Ö., 2013). Termal bulaq müalicələri və tətbiq üsulları aşağıdakılardır:

- ▶ Dəniz suyunun tətbiqi ilə aparılan müalicə (Talassoterapiya),
- ▶ Su çəkilərək müalicə (Hidroterapi),
- ▶ Termal bulaq suyunun tətbiqi ilə aparılan müalicə (Balneoterapiya),
- ▶ Palçıqla tətbiq olunan müalicə (Peloidoterapiya).

Xüsusilə spa-sağlamlıq sahəsində turizm fəaliyyətinin başlanğıcı Roma İmperiyası dövrünə gedib çıxır və bu günə qədər davam edir və bu sahədə turizm fəaliyyəti bu gün də davam edir (Yavuz M. C., 2018). Tarixdə müharibələrdən qayıdan yorğun və zəif əsgərləri sağaltmaq üçün hamamdan istifadə edilməsinə SPA, yəni su ilə gələn sağlamlıq deyilir. Bu gün biz SPA-nın bir çox fərqli müraciət formalarına rast gəlirik. Buraya masaj terapiyaları, müalicəvi müalicələr, gözəllik və qulluq xidmətləri, isti su hovuzları, su müalicələri və palçıq müalicələri və xoş qoxu müalicələri kimi tətbiqlər daxildir (Ağaoğlu F.O., Karagöz N., Zabun S., 2019).

Soyuq və ya isti suyun duş alma, tökmə, çiləmə və damlama kimi müxtəlif üsullarla tətbiqi nəticəsində rahatlıq və tərəvət hissi yaratdığı ifadə edilir (Edinsel S., Adıgüzel O., 2014). Sağlamlıq turizmi həmçinin insanın özünü yaxşı hiss etməsinə və əqli, mənəvi və fiziki cəhətdən sağlam olmasına dəstək olmaq üçün təklif olunan köməkçi sağlamlıq turizmi xidmətlərini də əhatə edir. Bu məqsədə xidmət etmək üçün sağlamlıq turizmi xidmətləri olaraq hər cür dəriyə qulluq, masaj, təbii qulluq üsulları, palçıq vannaları və dəniz yosunu hamamları, təbii qulluq məhsulları, küvet baxımı tətbiq edilir. Wellness turistlərinin məqsədi sağlamlıqlarını yaxşılaşdırmaq və qorumaqdır (Ağaoğlu F. O., Karagöz N., Zabun S., 2019).

Əlillik, xəstəlik, anadangəlmə, qocalma və ya bədbəxt hadisələr nəticəsində fiziki və ya psixi sağlamlığı daimi və ya müvəqqəti olaraq zəifləyən şəxsləri təsvir etmək üçün istifadə edilən termdir. Üçüncü yaş turizmi “qocalar evlərində və geriatrik müalicə mərkəzlərində təlim keçmiş kadrların müşayiəti ilə bu əlillərə və yaşlılara qulluq və reabilitasiya tələb edən müalicə xidmətlərinin həyata keçirilməsi üçün yaradılan turizm növlərindən biri” kimi müəyyən edilir (Yalçın B., 2013). Turizmin bu növünün inkişafında xüsusilə Qərbi Avropada yaşlı insanların sayının artması mühüm rol oynayır. Çünki bu ölkələrdə yaşı 65-dən yuxarı olan şəxslərin əhali sayının və onların ümumi əhali içərisində payının 25%-ə yüksəldiyi bildirilir. Bu artım özü ilə birlikdə əlillər və yaşlı insanlar üçün fərqli alternativ müalicə prosesləri və sağlamlıq xərclərini də gətirir.

Yaşlılığın tərfi ətraf mühit faktorları, təhsil, sosial-iqtisadi amillər və qidalanma kimi elementləri özündə birləşdirən kifayət qədər müfəssəl anlayışdır ki, burada fərdlərdə dəyişiklik prosesləri müşahidə olunur və itkilər aşkarlanır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) qocalığı “ətraf mühit faktorlarına uyğunlaşma qabiliyyətinin azalması” kimi təyin edir. ÜST xronoloji ardıcılıqla gənc qocalığın 60, qocalığın 75, qocalığın üst səviyyəsinin isə 90 yaş olduğunu bildirir (Bölüktaş R. P., 2020). Bu gün yaşlıların yaş baxımından xronoloji sırası 55 ilə 100 yaş aralığında qiymətləndirilir. Səhiyyə Nazirliyi bildirir ki, yuxarı yaş qrupunda ahıl adlanan şəxslər sağlamlıq turizmi ilə birləşdirilərək turizm fəaliyyətlərində daha

çox iştirak edirlər. Əksər Avropa ölkələrində doğumların mütənasib şəkildə azalması və əhalinin tədricən yaşlı əhali kimi formalaşması qocalıq turizmini bir ehtiyac kimi daha çox ortaya qoyur. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə tibb sahəsində əldə edilən irəliləyişlərlə fərdlərin həyatda qalma prosesləri də müsbət bir proses olaraq uzanır. Bu və buna bənzər amillər turizm sektorunda qocalıq turizminin üstünlük və dəyərini artırır. Yaşlı turizmdə iştirak edən şəxslərin üstünlükləri ümumiyyətlə sağlamlıq turizminə uyğundur və isti ölkələrin lehinədir (Yavuz M. C., 2018).

Yaşlılar turizmi, çoxlu vaxtı olan təqaüdcü yaşlı əhalinin həm istirahətə, həm də asudə vaxta ehtiyacı olduğu turizm fəaliyyətlərinə ehtiyac səbəbindən inkişaf edir. Bu sektorun inkişafında rol oynayan digər amil isə xüsusilə qış aylarına yay aylarına nisbətən daha az üstünlük verilməsi və doluluq nisbətlərinin azalması səbəbindən otellərin qiymətlərinin aşağı düşməsi və nəticədə yaşlı şəxslərin 1 aylıq xərclərinin nəzərə alındığı qış ayları üçün otellərin daha cəlbedici olduğu ifadə edilir (Edinsel S., Adıgüzel O., 2014).

Yaş turizmi ilə əlil turizmi arasındakı ən əhəmiyyətli fərqlərdən biri də əlillərin dünyada ən böyük azlıq təşkil etməsi və bu səbəbdən yaranan bazar həcmidir. Bundan əlavə, öz başlarına deyil, daha çox yoldaşları ilə səyahət etmələri turizm sektorunda bu turizm növünün iqtisadi dəyərini artırır. Hər hansı anadangəlmə və ya qazanılmış səbəbdən əqli, fiziki, duyğu, sosial və mənəvi bacarıqlarının müxtəlif səviyyələrdə itirilməsi səbəbindən yaşadıkları cəmiyyətə uyğunlaşmaqda çətinlik çəkən, gündəlik ehtiyaclarını ödəməkdə çətinlik çəkən, baxım, qorunma, reabilitasiya, məsləhət və dəstək xidmətlərinə ehtiyacı olan şəxslərə “əlil” deyilir (Çelik S., 2019). Əlillər növlərinə görə 7 başlıq altında müayinə olunurlar. Bunlar:

1. Nitq qüsurlu
2. Gözdən əlil
3. Eşitmə qüsurlu
4. Hərəkət qabiliyyəti zəif olan
5. Əqli qüsurlu
6. Gizli əlil

7. Yaşlı (Ankaya F., Aslan B., 2020).

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının verdiyi məlumatlara görə, dünyada 500 milyondan çox əqli və fiziki qüsurlu insan əlilliklə həyatlarını davam etdirir. Bu əlillər əliliyi və cəmiyyətin baxış bucağına görə cəmiyyətə uyğunlaşmaqda müəyyən çətinliklər yaşasa da, bu gün əlillər iş həyatında, sosial həyatda və bu kimi məsələlərdə üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən gələ bilən, sosial imkanları dəyərləndirmə şüuru ilə həyatlarını həyatdan təcrid etmədən davam etməyə çalışan fərdlərdir. Bundan əlavə, əlillər üçün yerləşdirmə, nəqliyyat və bu kimi sahələrdə edilən tənzimləmələrlə əlillərin turizmə qatılmasının artdığı müşahidə edilir. Bu kontekstdə əlillər üçün ən çox diqqət çəkən investisiyalar bayram kəndləri, istirahət zonaları, reabilitasiya mərkəzləri, klinika otelləri və qocalar evləridir (Daştan İ., 2014).

Turizm fəaliyyət növləri və əlillərin mütənasib üstünlükləri qiymətləndirildikdə onların 66%-nin ölkə turlarına, 15%-nin reabilitasiya və spa mərkəzlərinə, 12%-nin ailələri ilə birlikdə, 3,9%-nin bağ və istirahətə, 1,3%-nin isə beynəlxalq turlara üstünlük verdiyi görülür. Son 2 il nəzərə alınmaqla, 4-dən çox turizm növünü təkrarlayan əlillərin 31%-nin trekkinq fəaliyyətlərinə, 19%-nin velosiped turu fəaliyyətlərinə, 15%-nin dəniz turizminə, 10%-nin isə landşaft turizminə üstünlük verdiyi bildirilir (Ankaya F., Aslan B., 2020).

FƏSİL II. MÜALİCƏ-SAĞLAMLIQ TURİZMİ ÜZRƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ VƏ AZƏRBAYCANDA SAĞLAMLIQ TURİZMİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Dünyada Sağlamlıq Turizmi və Onun İqtisadi Ölçüləri

Müalicə turizmi kimi də tanınan sağlamlıq turizmi, səhiyyə xidmətlərini beynəlxalq səyahətlərlə birləşdirərək əhəmiyyətli bir global fenomen olaraq ortaya çıxdı. Bu təcrübə, tibbi müalicə, sağlamlıq proqramları və ya cərrahi prosedurlar axtarmaq məqsədilə sərhədləri keçən şəxsləri əhatə edir və əksər hallarda bu şəxslər belə xidmətləri öz ölkələrinə nisbətən daha aşağı qiymətə, daha yüksək keyfiyyətlə və ya daha qısa gözləmə müddəti ilə əldə etməyə çalışırlar. Sağlamlıq turizminin iqtisadi ölçüləri genişdir, gəlir əldə etmək, məşğulluq və səhiyyə infrastrukturunun inkişafı baxımından həm mənbə, həm də təyinat ölkələri təsir göstərir. Qlobal sağlamlıq turizmi bazarı 2023-cü ildə təxminən 104,68 milyard dollar dəyərində qiymətləndirilib və Grand View Research (2023)-ə görə, 2024-cü ildən 2030-cu ilə qədər 12,3% mürəkkəb illik artım tempində (CAGR) böyüməsi proqnozlaşdırılır. Bu artım inkişaf etmiş ölkələrdə səhiyyə xərclərinin artması, inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda qabaqcıl tibbi texnologiyaların mövcudluğu və beynəlxalq səyahətlərin asanlaşması kimi amillərlə şərtlənir.

Sağlamlıq turizminin əsas iqtisadi faydalarından biri destinasiya ölkələrinə valyuta axınıdır. Tayland, Hindistan, Türkiyə və Meksika kimi dövlətlər rəqabətə davamlı qiymətləri və yüksək keyfiyyətli tibbi xidmətləri sayəsində özlərini aparıcı sağlamlıq turizmi mərkəzləri kimi tanıyıblar. Məsələn, Tayland hər il 3 milyondan çox tibbi turist cəlb edir və bu da ətrafda yaradır.

İqtisadi təsir birbaşa tibbi xərclərdən kənara çıxır. Sağlamlıq turistləri tez-tez yaşayış, nəqliyyat, yemək və turizm fəaliyyətləri kimi köməkçi xidmətlərə xərcləyir və bununla da yerli iqtisadiyyatları stimullaşdırır. Deloitte (2022) tərəfindən aparılan bir araşdırma, Türkiyədə tibbi turistlərin adi turistlərlə müqayisədə qeyri-tibbi xidmətlərə orta hesabla 30-40% daha çox pul xərclədiyini müəyyən edib. Bu multiplikator effekti qonaqpərvərlik, pərakəndə satış və

nəqliyyat sektorlarında iş yerlərinin yaradılmasını artırır. Məsələn, Malayziyanın səhiyyə turizmi sektoru xəstəxanalar, otellər və tur əməliyyatları da daxil olmaqla 100.000-dən çox işi dəstəkləyir (Malayziya Səhiyyə Səyahət Şurası, 2023). Bu istiqamətlərdəki hökumətlər vizaların yüngülləşdirilməsi, tibb işçiləri üçün vergi güzəştləri və xəstəxanaların beynəlxalq akkreditasiyası kimi siyasətlər vasitəsilə sağlamlıq turizmini fəal şəkildə təşviq edirlər. Dünya üzrə 1000-dən çox xəstəxana tərəfindən keçirilən Birgə Komissiya Beynəlxalq (JCI) akkreditasiyası tibbi turistlər üçün əsas keyfiyyət göstəricisi kimi xidmət edir (JCI, 2023).

Bununla belə, sağlamlıq turizminin iqtisadi ölçüləri də problemlər yaradır. Bəzi hallarda, əcnəbi xəstələrin xidmətinə diqqət yetirilməsi iki səviyyəli səhiyyə sisteminə gətirib çıxara bilər ki, burada yerli əhali resursdan yayınma və ya artan xərclərlə üzləşir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST, 2021) hesabatında Kosta Rika və Filippin kimi ölkələrdə tibbi turistlərə üstünlük verən özəl xəstəxanaların yerli xəstələr üçün əlçatanlığı azalda biləcəyi narahatlıqları vurğulanır. Bundan əlavə, beynəlxalq səyahət məhdudiyyətlərinin tibbi turist gəlişlərinin kəskin azalmasına səbəb olduğu COVID-19 pandemiyası zamanı göründüyü kimi sağlamlıq turizminə etibar iqtisadiyyatları xarici şoklara qarşı həssas edir. Beynəlxalq Tibbi Səyahət Jurnalı (2022) 2020-ci ildə qlobal sağlamlıq turizmi gəlirinin 70% azaldığını, sonrakı illərdə isə yavaş bərpa olunduğunu qeyd etdi.

Sağlamlıq turizminin rəqabət mənzərəsi də texnoloji irəliləyişlər və marketing strategiyaları ilə formalaşır. Ölkələr xəstələri cəlb etmək üçün robotik cərrahiyyə və kök hüceyrə terapiyası kimi qabaqcıl tibbi texnologiyalara böyük sərmayə qoyurlar. Məsələn, Cənubi Koreya, Seulun Qanqnam rayonunda 500-dən çox ixtisaslaşdırılmış klinikaya ev sahibliyi etməklə kosmetik və qabaqcıl xərcəng müalicələrində özünü lider kimi göstərmişdir (Koreya Sağlamlıq Sənayesinin İnkişafı İnstitutu, 2023). Rəqəmsal marketing və teletibb fiziki səyahət etmədən müalicədən əvvəl və sonra məsləhətləşmələrə imkan verən əhatə dairəsini daha da genişləndirdi. McKinsey & Company (2023) tərəfindən hazırlanan hesabatda vurğulanır ki, tibbi turistlərin 60%-i indi tibbi xidmət göstərənləri onlayn araşdırır,

Medical Departures və DocDoc kimi platformalar xəstələri xəstəxanalarla əlaqələndirməkdə mühüm rol oynayır.

Cədvəl 2.1.1. Aparıcı Sağlamlıq Turizmi Məkanları və İqtisadi Təsirləri (2023 Məlumatları)

Ölkə	İllik Tibbi Turist Sayı	Təxmini Gəlir (USD)	Ən Çox Tələb Olunan Prosedurlar	İstinadlar
Tailand	3 milyon+	4.5 milyard	Kosmetik cərrahiyyə, ortopedik əməliyyatlar	Thailand Medical Tourism Association (2022)
Hindistan	1.4 milyon	9 milyard	Ürək cərrahiyyəsi, transplantasiya, onkologiya	India Brand Equity Foundation (2023)
Türkiyə	1 milyon+	3 milyard	Saç transplantasiyası, diş həkimliyi, IVF	Deloitte (2022)
Meksika	800,000+	5 milyard	Bariatrik cərrahiyyə, stomatologiya	Patients Beyond Borders (2023)
Cənubi Koreya	500,000+	1.7 milyard	Plastik cərrahiyyə, dermatologiya	KHIDI (2023)

Mənbə: Cədvəldəki məlumatlar rəsmi hesabatlar, təşkilat məlumatları və tədqiqatlar əsasında təqdim edilmişdir

Makroiqtisadi nöqteyi-nəzərdən sağlamlıq turizmi ödəniş balansına və valyuta ehtiyatlarına təsir edərək xidmət ticarətinə töhfə verir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün bu, əənəvi sektorlardan kənarda öz iqtisadiyyatlarını şaxələndirmək üçün bir fürsətdir. 2022-ci ildə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ) 2025-ci ilə qədər hər il 500.000 tibbi turisti cəlb etməyi hədəfləyən Dubay Sağlamlıq Təcrübəsi (DXH) təşəbbüsünü başlatdı. Eynilə, Sinqapurun sağlam qayğı sistemi kompleks prosedurlardakı mükəmməlliyə görə reputasiyası ilə dəstəklənən tibbi turizmdən hər il 3 milyard yaradır (Sinqapur Turizm Şurası, 2023).

Sağlamlıq turizminin gələcəyi, çox güman ki, inkişaf edən xəstə seçimləri, tənzimləyici çərçivələr və qlobal sağlamlıq meylləri ilə formalaşacaq. Fərdlərin profilaktik və bütöv müalicələrə müraciət etdiyi sağlamlıq turizminin yüksəlişi getdikcə populyarlaşır. İsveçrə və Yaponiya kimi ölkələr dəbdəbəli sağlamlıq

istirahətləri və ənənəvi müalicələr təklif etməklə bu tendensiya istifadə edirlər (Qlobal Sağlamlıq İnstitutu, 2023). Bu arada, tibbi viza siyasəti və ikitərəfli sağlamlıq müqavilələri kimi geosiyasi amillər xəstə axınına təsir göstərməyə davam edəcək. Məsələn, Kubanın müttəfiq dövlətlərdən olan xəstələrə pulsuz və ya subsidiyalaşdırılmış qayğı göstərən uzunmüddətli tibbi diplomatiyasının həm iqtisadi, həm də siyasi nəticələri var (The Lancet, 2021).

Nəticə olaraq, sağlamlıq turizmi qlobal səhiyyə sistemləri və milli iqtisadiyyatlar üçün geniş təsirləri olan dinamik və iqtisadi cəhətdən əhəmiyyətli bir sektordur. O, əhəmiyyətli maliyyə faydaları və inkişaf imkanları təklif etsə də, bərabər çıxış və davamlı inkişafı təmin etmək üçün diqqətli tənzimləmə tələb edir. Sənaye inkişaf etdikcə, maraqlı tərəflər sağlamlıq turizminin qlobal səhiyyə xidmətinin həyata keçirilə bilən və əhatəli komponenti olaraq qalmasını təmin edərək, gəlirliliyi etik mülahizələrlə balanslaşdırmalıdırlar.

Cədvəl 2.1.2. Sağlamlıq Turizminin Ümumi İqtisadi Göstəriciləri

Göstərici	Dəyər (Qlobal)	Açıqlamalar	İstinadlar
Bazar Həcmi (2023)	104.68 milyard USD	12.3% illik artım (2024-2030 proqnozu)	Grand View Research (2023)
Orta Xərclərə Nisbətən Qənaət	50-80%	ABŞ və Avropada müqayisədə (məsələn, Hindistan)	Patients Beyond Borders (2023)
Əlavə Xərclər (Təmir, Turizm)	30-40% daha çox	Tibbi turistlərin ümumi xərclərində payı	Deloitte (2022)
Akkreditasiyalı Xəstəxanalar	1,000+ JCI	Keyfiyyət standartlarına görə tanınmış	JCI (2023)
COVID-19 Təsiri (2020)	70% gəlir azalması	Səyahət qadağaları səbəbilə	IMTJ (2022)

Mənbə: Cədvəldəki məlumatlar rəsmi hesabatlar, təşkilat məlumatları və tədqiqatlar əsasında təqdim edilmişdir

2.2. Beynəlxalq Sağlamlıq Turizmində Əsas Destinasiyalar

Sağlamlıq turizmi müştərilərinə yüksək standartlı sağlamlıq və tibbi xidmətlər və digər əlaqəli xidmətlər təqdim edir və bu gün bir çox ölkələr üçün ən mühüm gəlir mənbələrindən biri hesab olunur. Bu vəziyyət əlverişli coğrafi və iqlim şəraitinə malik olan və səhiyyə xidmətləri göstərə bilən bir çox başqa ölkələrin diqqətini cəlb etmişdir.

Heungetala (2011) görə, tibbi turizmin inkişafı əsasən ölkələr arasında səyahətə mane olan coğrafi maneələrin aradan qaldırılmasından asılıdır. Bu vəziyyət xəstələrin xaricə daha rahat səyahət etmələrini təmin edir və tibbi turizmin onun həddlərindən kənarda beynəlxalq səviyyədə qiymətləndirilməsinin yolunu açmışdır. Nəticədə tibbi turistlər istədikləri zaman və hər yerdə müvafiq tibbi xidmətlərdən istifadə edə bilirlər.

Beynəlxalq Spa Assambleyasına (2011) görə, tibbi turizm tibbi turistlərin və ya insanların müalicə üçün sənayeləşmiş və daha inkişaf etmiş ölkələrdən az inkişaf etmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkələrə getdiyi təkamül prosesidir, bu yeni tibbi turizm fenomeni ənənəvi olandan fərqlidir. Ənənəvi turizm fenomeni ondan ibarətdir ki, inkişaf etmiş ölkələrdən insanlar daha inkişaf etmiş ölkələrə səyahət edir və yüksək təchizatlı tibb mərkəzlərində müalicə baxımından daha inkişaf etmiş və mütərəqqi yerlərdə xidmət almağa çalışırlar.

Əslində köhnə tibbi turizm modeli öz yerini inkişaf etmiş ölkəyə səyahət marşrutunun tərsinə çevrildiyi yeni modelə verib. İndiki vaxtda insanların əksəriyyəti tibbi müalicə məqsədi ilə inkişaf səviyyəsi aşağı olan müxtəlif ölkələrə səyahət edir. Buna görə də belə nəticəyə gəlmək olar ki, artıq tibbi səyahətin vahid yolu yoxdur. Bu dəyişikliklərin tibbi turizm bazarında niyə baş verdiyini bilmək maraqlıdır.

Hall (2013) hesab edir ki, vəziyyətin bu dəyişməsinin səbəbi, ilk növbədə, daha inkişaf etmiş ölkələrə səyahət etməkdə maraqlı olan xəstələrin qəbul müddətinin uzun olması, həmçinin tibbi xidmətlərin yüksək qiymətləridir. İkincisi, inkişaf etməmiş ölkələrə nəqliyyat və səyahət xidmətləri daha asandır və onlar daha ucuz qiymətə səyahət edə bilirlər. Buna görə də, xüsusilə inkişaf etməkdə olan Asiya

ölkələrində tibb mərkəzləri əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf edib və bu ölkələr özəl sektoru da buna inandırmaq üçün bu bazara investisiya qoymağın vacibliyini hiss ediblər.

Connell-in fikrincə, tibbi istiqamətin inkişaf etmiş ölkələrdən inkişaf etməkdə olan ölkələrə bu cür dəyişməsinin digər mühüm səbəbi 11 sentyabr hadisələrindən sonra ABŞ və Avropa ölkələrinə vizaların verilməsi ilə bağlı regional tənzimləmədir. Avropa və ABŞ-dan daha çox Asiyanın inkişaf etməkdə olan ölkələri Teh & Chunun işini 11 sentyabr hadisələrinin tibbi turizmin yolunu Qərbdən Şərqə dəyişdiyini, xüsusən də Asiyaya daha sürətlə apardığını göstərir.

Tayland, şübhəsiz ki, tibbi xidmətlər və müalicələrin bütün dünyada çox yaxşı tanındığı dünyanın ən yaxşı tibbi turizm yerlərindən biridir, Taylandın tibbi turizmi ildə 16 faizdən çox heyratamiz sürətlə böyüyür. Gahlingerə görə, “Tayland sağlamlıq turizmi üçün afişa övladı oldu”. Tayland 2008-ci ildə təqribən 1,6 milyard dollar gəlir əldə etmiş və bu yaxınlarda dünya üzrə təxminən 2,5 milyon xəstə ilə 2012-ci ildə 3,6 milyard dollarlıq gəlir əldə etmişdir. Bundan əlavə, sağlamlıq turizmi Taylandın ümumi daxili məhsulunda 0,4% ekvivalent paya malikdir. Tayland cinsiyyətin dəyişdirilməsi əməliyyatı üçün dünyada ilk və bir neçə qaynar nöqtələrdən biri oldu və daha sonra davamlı və intensiv şəkildə estetik cərrahiyyəyə keçdi və bu günə qədər Tayland hələ də cinsiyyət dəyişdirmə əməliyyatını həyata keçirən bir neçə ölkədən biridir.

Taylandın Turizm İdarəsi (TAT) müalicə turizminin inkişafının davam etdirilməsinin iqtisadiyyat üçün həqiqətən sərfəli olduğunu qəbul etdi, buna görə də 2004-cü ildə TAT ölkədə müalicə turizmini artırmaq strategiyasına start verdi. Taylandı tibbi turizm üçün ən cəlbedici yerlərdən biri kimi fərqləndirən bir çox xüsusi xüsusiyyətlər var. Əvvəla, məlumdur ki, yüksək təcrübəli və ixtisaslı həkimlərin, tibb bacılarının və digər səhiyyə işçilərinin üstünlüyü var, həkimlərin əksəriyyəti ABŞ-da, hətta ölkədəki həkimlərin çoxu ya qərb dünyasında, ya da Sinqapurda yüksək və peşəkar səviyyədə təlim keçmişdir. Təkcə həkimlər deyil, tibb bacıları da ingiliscə yaxşı danışa bilirlər. JCI tərəfindən akkreditasiya olunmuş çoxlu sayda xəstəxanaya malik dünya şöhrətli və beynəlxalq akkreditasiyadan

keçmiş xəstəxanalar da əsas xüsusiyyətlərdən biri hesab olunur. Taylandda bütün münasib qiymətə və tibbi müalicə üçün qabaqcıl tibbi texnologiyaya malik Joint Commission International (JCI) akkreditasiyasına malik təxminən 37 xəstəxana var.

Beləliklə, Tayland Cənub-Şərqi Asiyada ən çox JCI akkreditasiyalı xəstəxanalara malik ölkə oldu. Tayland tarixən aşağı cinayət nisbətləri, eləcə də bütün dünyada tanınan insanların müstəsna qonaqpərvərliyi ilə müstəsna populyar turizm məkanıdır ki, bu da onu hər kəsin yaşamaq istədiyi təcrübəyə çevirir. Taylandı təkcə tibbi turizm üçün deyil, həm də ümumilikdə turizm üçün dünya səviyyəli məkana çevirən unikal və gözəl kurortlar da var. Buna görə də, tibbi müalicə və ruhlandırıcı bir bayramla birləşdirilə bilər (Kubat Ç., 2023: s.31).

Hindistan ÜDM-nin 2,5%-ni xərcləyən Taylandla müqayisədə tibbi xidmətin aşağı qiymətinin üstünlüklərindən istifadə edir. Hər kəsin bildiyi kimi, IT Hindistanda ən böyük uğur hekayələrindən biridir, indi bir çoxları növbəti uğurlu sahənin ildə təxminən 13 faiz böyüyən səhiyyə bazarı olacağına dair güclü fərziyyələr irəli sürürlər. Hazırda Hindistan hər kəsin riskli və yüksək əməliyyatlar axtardığı sağlamlıq turizmi üçün global mərkəz kimi tanınır. Hindistan koronar bypasslar, alternativ ayurveda müalicəsi və estetik cərrahiyyə və s. ilə tanınır. O, dünyada belə əməliyyatlar üçün ilk seçim olmuşdur.

Hindistanın ən son texnologiyanı və ən yüksək səhiyyə sistemini ən aşağı qiymətə, o cümlədən tibbi turistlər üçün təkcə xəstələrin ölkəsində mövcud olmayan bəzi müalicələri almaq üçün bir çox imkanların olduğu işçilər də əldə etmək niyyətində olduğu bilinir. Hindistanda da onlar qərb protokollarını ən yaxşı qonaqpərvərliklə uyğunlaşdırırlar. Hindistanda qənaət dərəcəsi tibbi ehtiyacları olan xəstələr üçün səyahət xərcləri daxil olmaqla, öz ölkələrindəki xərclərlə müqayisədə təxminən 75% daha ucuzdur. Bundan əlavə, Hindistanda ingilis dili geniş yayılmışdır, burada müxtəlif şəhərlərdəki bir çox xəstəxana beynəlxalq xəstələri qəbul edir və hətta ingilis dilini bilməyənlər üçün tərcüməçilər mövcuddur. Hindistanın bu sahədə nüfuzunun səbəblərindən biri də odur ki, hind həkimlərinin əksəriyyəti xaricdə təhsillərini bütün beynəlxalq keyfiyyətlərə və qərb təcrübəsinə uyğun

olaraq orada keçirmişlər və buna görə də onlar ümumiyyətlə inkişaf etmiş ölkələrdə qalmağa üstünlük verirlər. Son zamanlar həkimlərin maaşları əhəmiyyətli dərəcədə artıb və xəstəxanalar ən son texnoloji inkişaflarla böyük sürət qazanıb, ona görə də həkimlər öz ölkələrinə xidmət etmək üçün xaricdən qayıdıblar ki, bu da, şübhəsiz ki, reklam məsələsində böyük bir üstəlik əlavə edir. Beynəlxalq McKinsey and Company firmasına görə, Hindistanın səhiyyə sənayesinin 2008-ci ildəki 25 milyard dollardan növbəti 20 ildə 190 milyard dollara qədər artacağı gözlənilir. Nəhayət, Hindistan hökuməti səyahət məhdudiyyətlərini yüngülləşdirmək, ABŞ kimi xarici ölkələrin vətəndaşlarını sağlamlıq turizmi məqsədləri üçün Hindistana asanlıqla səfər etməyə təşviq etmək niyyətindədir və hətta bu vətəndaşları Hindistana vizasız səyahət etməyə təşviq etmək planları var. Bu, şübhəsiz ki, potensial sağlamlıq turistlərini Hindistana cəlb etmək üçün son dərəcə təsirli bir vasitə olacaqdır (Kubat Ç., 2023: s.32).

Malayziya, xəstəxanalarda və hər yerdə halal qida tapmaq üçün çox əlverişli olan İslami mənşəyindən, eləcə də xəstəxanalardakı İslam təcrübələrindən faydalanaraq, gəlirli və potensial bazar kimi Yaxın Şərqi diqqət yetirib. Malayziya, Cənub-Şərqi Asiyanın aparıcı ölkələrindən biridir, burada ümumilikdə tibbi turizmə artan maraq var və onun sistemi dövlət və özəl sektorların qarışığıdır. 2008-ci ildə ÜDM-in təxminən 4,5%-i səhiyyəyə xərcləndiyi halda, 1983-cü ildəki 24%-ə qarşı səhiyyə xidmətlərinin təqribən 57%-i özəl sektor tərəfindən təmin edilib. 2008-ci ildə Malayziyadakı xarici xəstələr tibbi xidmətlər və ləvazimatlar üçün 90,5 milyon dollar xərcləyiblər, xarici xəstələrin təxmini sayı isə təxminən 270,8 milyon dollar gəlir əldə edib. Malayziya tibbi xidmətin aşağı qiyməti, qabaqcıl texnologiya və səhiyyədə tibbi infrastruktur və uğurlu sağlamlıq turizmi ilə iqtisadiyyatını diversifikasiya etmək üçün maliyyə böhranından istifadə etdi. Malayziya hər il təxminən bir milyon tibbi turisti qəbul edir (2013-cü ildə 770 134 xəstə) və onların əksəriyyəti Asiya vətəndaşlarıdır.

Cəmi bir neçə yüz dollara Malayziyada in vitro gübrələmə, yanıq xəstələri üçün effektiv müalicə, ətraflı qan testləri və fiziki terapiya kimi tanınmış xidmətlərdən faydalanmaq mümkündür. Malayziya, daha bahalı olan Sinqapurla müqayisədə,

səhiyyə vahidləri və xidmətlərinin əlverişliliyi və keyfiyyəti ilə insanları tibb sektoruna cəlb edir. Bundan əlavə, Malayziya səhiyyədə texnoloji tərəqqiyə gəldikdə asanlıqla Hindistanla rəqabət aparır. Həmçinin, ingilis dilində Hindistan və ya Taylanddan daha çox Malayziyada danışılır (Kubat Ç., 2023: s.33).

İordaniya tibbi turizmdə daha bir qabaqcıl ölkədir və beynəlxalq xəstələrə tibbi xidmət göstərməkdə digər ölkələrlə müqayisədə daha təcrübəlidir. Uzun müddətdir ki, tibbi turizm arenasındadır və nəticədə xüsusilə 1970-ci illərdən etibarən məşhur və populyar olmuşdur. Xəstələr İordaniyada ekspertlər tərəfindən akkreditə olunmuş tibb və müalicə müəssisələrində olublar. Tibbi turizm orqanları bu sektorun inkişaf tempini daha ciddi şəkildə sürətləndirmək qərarına gəliblər. Beynəlxalq Spa Assambleyasının məlumatına görə, İordaniya Yaxın Şərqdə tibbi turizmin liderlərindən biri hesab olunur. 2005-ci ildə İordaniya Yaxın Şərqdə tibbi turizmdə birinci, beynəlxalq tibbi turizmdə isə beşinci yerdə olmaqla, Yaxın Şərqin ən mühüm tibbi turizm mərkəzi kimi tanınıb. Beynəlxalq Spa Şurası İordaniyanı Amerika və Avropadakı qiymətlərdən ən azı 40% ucuz, həmçinin regionun digər ölkələrindən 5% -dən 10% ucuza qədər ucuz tibbi müalicə və tibbi tədbirlər kimi imtiyazlara sahib olduğunu qeyd etdi. İordaniyada tibbi turizmin populyarlığının ikinci amili, demək olar ki, hamısı Amerika və Britaniya universitetlərini bitirmiş tibb mütəxəssislərinin yaxşı reputasiyası ilə bağlıdır. O, digər dillər kimi ingilis dilini də çox yaxşı bilir. İordaniyanın sağlam həyat tərzilə bağlı xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- Təbii müalicə resurslarının olması,
- Əlverişli coğrafi mövqe,
- Siyasətdə davamlı sabitlik,
- Müalicəvi xidmətlərin aşağı qiymətləri və isti və isti mineral suların mövcudluğu,
- Aşağı rütubət,
- Havanın kifayət qədər yaxşı olması və günəşli günlərin sayının ildə çox olması (günəşli günlərin sayı 30-dan çox).

İordaniyada tibbi turizmin inkişafında hökumətin və özəl sektorun rolu mühüm olmuşdur (ISA 2011). İordaniya hökuməti bu sektoru daim dəstəkləyir və hesab

edir ki, müalicəvi turizm ölkənin gündən-günə inkişaf edən ən mühüm milli iqtisadiyyat seqmentlərindən biridir. Son illər sağlamlıq turizmi ilə yanaşı sağlamlıq turizmi də inkişaf edir. Hökumət sağlamlıq turizmini ümumilikdə turizmin inkişafında müəyyənəddici amil kimi görür və özəl sektoru sağlamlıq turizminə, o cümlədən tibbi turizmə daha çox sərmayə qoymağa həvəsləndirmək üçün yaxşı stimül verir (Kubat Ç., 2023: s.34).

Tarixi baxımdan qədim sivilizasiyaya malik qədim ölkə olan İran əsrlər boyu sağlamlıq mərkəzi olmuşdur. Ölkənin hər yerində müxtəlif mineral və kimyəvi xassələrə malik çoxlu isti su bulaqları var. Tibb elmlərində çalışmış, “Tibb qanunları”, “Şəfa kitabı” və bir çox başqa kitablar yazan böyük İran həkimi, alimi və filosofu Aviceenna (981-1037) Yaxın Şərq universitetlərində tibb təhsilinin təməl daşını qoyub. Sonrılar onun kitabları Avropa tibb məktəblərində tədris olunurdu. O, isti su bulaqlarının insan orqanizminə tibbi təsirini öyrənmiş və onları tərkibindəki kimyəvi maddələrə görə təsnif etmişdir. Bu qaynar bulaqların yaxınlığında çoxlu qədim fars padşahlarının məbədləri və qalaları tikilmişdir, məsələn, Təkabdakı Anahita məbədi və Şirazdakı Firuzabadda Sasani padşahı Ərdəşirin qalası. İndiyədək ölkədə 800-dən çox mineral su bulaqları aşkar edilib ki, onlardan 370-i mineral sulu Zərgəmdir. Müasir dövrdə, dünyanın bir çox ölkəsi pul gətirən və məşğulluq yaradan sağlamlıq turizmi sektoru tapdığı və regionda rəqabətin olduğu bir vaxtda İran hakimiyyəti bu sektoru necə inkişaf etdirmək və təkmilləşdirmək barədə düşünür. Bəzi ekspertlər hesab edir ki, İran tezliklə regionda ciddi rəqibə çevrilə bilər. Əzizinin sözlərinə görə, İran sağlamlıq turizmi sənayesini məqbul səviyyəyə çatdırıb, lakin infrastruktur, üst tikililər, tibbi texnologiyaların inkişafı, xəstəxana şəraiti, tibbi xidmətlər və s. Bununla bağlı görüləsi işlər var. Hər halda İrana qonşu ölkələrdən çoxlu xəstələr gəlir. Hazırda İranın tibb bazarlarına İraq, Oman, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Fars körfəzi regionunun Bəhreyn kimi ölkələrindən olan xəstələr, həmçinin Azərbaycan, Türkmənistan, Tacikistan və İran xalqı kimi Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) bəzi ölkələrindən xəstələr daxildir. Digər ölkələrdən gələn mühacirlər, həmçinin bəzi Amerika və Avropa xəstələri gözəllik əməliyyatları və

sonsuzluq kimi xüsusi müalicələr üçün İrana gəlirlər. İranda sağlamlıq turizmi mərkəzləri Tehran, Şiraz, Təbriz, Qum, İsfahan və Məşhəd kimi şəhərlərdə və son vaxtlar Qış adalarında yerləşir. Rəhbəri və Axavanın sözlərinə görə, qonşu ölkələrdən, xüsusən də Fars körfəzindəki Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən olan xəstələr orqan transplantasiyası, böyrək, qaraciyər, qulaq, göz, ürək və beyin kimi tibbi xidmətlər almaq üçün İranın Şiraz və Təbriz kimi şəhərlərinə səfər edirlər. İllərdir fəaliyyət göstərir, amma dəqiq tarix məlum deyil. Onların tibbi müalicə üçün İranı seçmələrinin səbəbləri arasında səyahətin asanlığı, təyinat yerlərinə qısa məsafə, mədəni yaxınlıq və dil bilikləri, bəzən ailə münasibətləri, ucuz qonaqpərvərlik və keyfiyyətli tibbi xidmətlər daxildir. Tibbi xidmətin qiymətlərinin aşağı olması ilə bağlı digər mühüm məqam da ondan ibarətdir ki, İran valyutası digər ölkələrlə müqayisədə çox aşağı səviyyəyə düşüb, buna görə də avropalılar və amerikalılar İranı tibbi xidmətlər üçün çox faydalı hesab edirlər və daha çox xəstə iqtisadi şəraitə görə İranı tibb məntəqəsi kimi seçir. Buna uyğun olaraq İranda sağlamlıq turistlərinin sayı günü-gündən artır. Həsənpor və Əzizinin sözlərinə görə, iranlı mütəxəssislərin dünya şöhrəti qazanmasından sonra İran ümumilikdə tibb sahəsində son illərdə böyük irəliləyiş əldə edib (Kubat Ç., 2023: s.36).

2.3. Azərbaycan Respublikasında Müalicə-Sağlamlıq Turizmi Potensialı və Mövcud Vəziyyətinin Təhlili

Müasir həyatın iş rejimi, şəhər stresləri və təbii yaşam tərzindən uzaqlaşma insanların fiziki və psixoloji narahatlıqlarını artırmışdır. Bu səbəbdən insanlar həm müasir klinikalara, həm də alternativ müalicə üsullarının təklif olunduğu sağlamlıq mərkəzlərinə üz tuturlar. Belə mərkəzlərdə dəniz, palçıq, mineral və termal sular kimi təbii müalicə vasitələrindən istifadə olunur.

Azərbaycanın bu baxımdan seçilən bölgələrindən biri Naxçıvandır. Burada Duzdağ, Nehrəm və Pusyan kimi yataqlardan çıxarılan duzlar tarixən ticarət məqsədilə istifadə olunmuş, Sirab, Badamlı, Darıdağ və Tivi kimi mineral sular isə müalicə məqsədilə məşhurlaşmışdır (Mustafayeva S., 2016: səh. 319, 327).

Naxçıvanda yerləşən Yeraltı Duzdağ Fizioterapiya Mərkəzində əsasən astma kimi tənəffüs xəstəlikləri müalicə olunur. Bu mərkəz 1979-cu ildən fəaliyyət göstərir və müasir tələblərə cavab verən şəraitə malikdir. Həmçinin burada beş ulduzlu Duzdağ oteli də mövcuddur.

Sağlamlıq turizmi üçün digər əlverişli ərazilərə Quba-Xaçmaz, Xəzəryanı zona və Abşeron İqtisadi rayonu daxildir. Abşeronun quru iqlimi, palçıq və dəniz sahilləri müalicə turizmini dəstəkləyir. Bilgəh kurortu və Masazır palçıq vannaları bu regionda yerləşir. Şabranın Xaltan ərazisində isə təbii isti sular xəstələrin müalicəsində istifadə edilir.

Lənkəran-Astara zonasında da sovet dövründən etibarən kurortlar fəaliyyət göstərmişdir. İstisu kurortu və onun tərkibindəki “Fatimeyi-Zəhra” sanatoriyası müalicəvi sulardan istifadə imkanları ilə seçilir. Masallı yaxınlığında yerləşən bu sanatoriyada 60°C-dək temperaturda yerin dərin qatlarından çıxan kükürdlü sularla müalicə aparılır və bu suların hidrogen sulfat tərkibi dərialtı xəstəliklərin müalicəsində faydalıdır.

Sovet dövründə geniş yayılan sanatoriyalar 1990-cı illərdə fəaliyyətini dayandırsa da, 2009–2018-ci illəri əhatə edən Dövlət Proqramı çərçivəsində bu sahənin inkişafı və kurortların yenidən bərpası istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır (“Azərbaycan turizmi: bu gün və sabah”, 2013: s. 15, 34).

Lənkəranın müalicəvi isti suları qədim dövrlərdən tanınır və XIV əsrdə onların sağlamlığa faydası müəyyən edilmişdir. İstisu kurortu müalicəvi keyfiyyətlərinə görə Soçinin məşhur “Matsesta” kurortuna bənzədilir. Xəzər sahilindəki Lənkəran zonası müalicəvi qara qum ehtiyatına malikdir və bu qum revmatizm və bədən ağrılarının aradan qaldırılmasında faydalı təsir göstərir. Çimərlik sahəsinin uzunluğu 3500 metrdir və müalicə məqsədilə istifadə edilir. Son dövrlərdə burada “Paletli” sanatoriyası kimi bir neçə yeni müalicə-istirahət mərkəzi fəaliyyətə başlamış, xüsusilə şəkərli uşaqların müalicəsi təşkil edilmişdir (Mustafazadə T., Mustafazadə T., 2016: səh. 126, 127).

Abşeron yarımadası isə bromlu və yodlu sularla zəngindir. Suraxanı, Sabunçu və Şıx qəsəbələrində çıxan mineral sular müalicə məqsədilə istifadə olunur. Masazır

və Böyük Şorda yerləşən palçıq ehtiyatları və yarımadaadakı palçıq vulkanları da diqqət çəkir, baxmayaraq ki, onların müalicəvi təsiri tam öyrənilməmişdir. Bilgəh qəsəbəsində yerləşən sanatoriyada ürək-damar xəstəlikləri müalicə olunur, burada həm müasir tibbi avadanlıqlar, həm də istirahət üçün kitabxana, kafe və bilyard kimi şərait mövcuddur.

1957-ci ildən fəaliyyət göstərən Şıx sanatoriyası yerin dərin qatlarından çıxan və temperaturu 80 dərəcəyə çatan termal sular vasitəsilə müalicə xidməti təqdim edir. Bu sular, tərkibində 50-dən çox kimyəvi element olan hidrogen-sulfidli mənbələr kimi bir sıra xroniki xəstəliklərin (oynaq, əsəb, ginekoloji və s.) müalicəsində istifadə olunur (Əlirzayev Ə., Aslanova. S., 2016).

Salyanda yerləşən Babazənən mineral suyu da müalicəvi xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bu sudakı kükürd, kalsium, metan və xlorid komponentləri ilə fərqlənir. Ərazi iqlimi il boyu istifadəyə imkan yaradır. Ümumilikdə, ölkəmizin Abşeron, Böyük və Kiçik Qafqaz, Naxçıvan və Talış bölgələri zəngin termal və təbii mineral sularla seçilir.

Müalicə turizmi digər turizm növləri ilə müqayisədə daha çox gəlir gətirə bilsə də, gəlirin əldə olunması uzun müddət tələb edir və xərcləri yüksəkdir. Dövlətin həyata keçirdiyi proqramlar və layihələr bu sahənin inkişafını dəstəkləyir. Quba-Xaçmaz bölgəsi də müalicə turizmi üçün əlverişlidir. Lakin bəzi ərazilərin özəlləşdirilməsi və sahil zolaqlarının çirkləndirilməsi bu sahənin inkişafında çətinliklər yaradır.

Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu sanatoriya-kurort turizmi baxımından ölkənin ən zəngin və qədim bölgələrindən biridir. Bu ərazi xüsusilə mineral suları, müalicəvi Naftalan nefti və mülayim iqlimi ilə fərqlənir. Naftalan neftinin dəridən oynaq və sinir sistemi xəstəliklərinə qədər geniş təsir spektri onun unikal kurort mərkəzi kimi formalaşmasına səbəb olmuşdur. Hazırda bu zonanın beynəlxalq tanınması məqsədilə dövlət proqramları icra edilir, sərgilər və beynəlxalq tədbirlər təşkil olunur. Lakin dağlıq ərazilərin bir hissəsinin Ermənistanla sərhəddə yerləşməsi potensial imkanların tam istifadəsinə mane olur (Quliyev R., 2015: s. 17).

Gədəbəy rayonundakı 12 qrupa daxil olan mineral bulaqların sənaye və kurort məqsədilə istifadəsi təmin edilməmişdir. Slavyanka və Samux rayonunun Zəhra bulaqları kimi bir sıra su mənbələri gələcək inkişaf üçün perspektivlidir. Regionda kifayət qədər hidrotermal resurslar olsa da, onların elmi əsasda tədqiqi və turizmə integrasiyası zəif qalıb.

Naxçıvan bölgəsi də sağlamlıq turizmi sahəsində aparıcı mövqedədir. Yeraltı duz mağarasında fəaliyyət göstərən “Duz otel” dünyada analoqu olmayan tibbi turizm obyektlərindəndir. Bu obyektlərlə yanaşı, Sirab, Darıdağ, Badamlı, Biçənək, Gülüstan kimi mineral sular müxtəlif xəstəliklərin müalicəsində tətbiq edilir. Darıdağ arsenli mineral suyu xüsusilə sinir, dəri və oynaq xəstəliklərinə qarşı effektivliyi ilə seçilir və dövlət dəstəyi ilə burada müalicə mərkəzi qurulmuşdur (Məmmədov M., 2010: s. 2).

Əshabi-Kəhf mineral suyu isə Culfa rayonunda yerləşir və Pyatigorsk suyu ilə oxşarlıq təşkil edir. Müalicə məqsədilə istifadə olunan bu bulaqda suyun köpürüb çıxması və geri çəkilməsi onun unikal xüsusiyyətlərindəndir. Bu məkanda yaradılan hovuzlarda revmatizm və yel xəstəliklərinin müalicəsi aparılır (Sultanova H. B., s. 342).

Qax rayonu da müalicəvi su ehtiyatları ilə fərqlənir. İlisu kəndi və Hamamçay ərazisindəki termal bulaqlar qədim dövrlərdən müalicə məqsədilə istifadə olunur. Rayon ərazisində “Şəfa”, “İlisu” və “İmprotex” kimi müalicə-istirahət mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Bulaqların yanında qorunmuş daş hovuzlar bu suların qədimdən müalicə vasitəsi kimi istifadə edildiyini sübut edir.

XX əsrin ikinci yarısında Şabran rayonunun Qalaaltı kəndində 7 mənbədən ibarət Qalaaltı mineral suyu aşkar olunmuşdur. Bu su yalnız çıxdığı yerdə içilə bilər, çünki daşınma zamanı tərkibini itirir. Tərkibində üzvi və qeyri-üzvi maddələr – karbon qazı, dəmir, mis, kalium və s. olduğuna görə, müalicəvi xüsusiyyətləri ilə tanınır və Naftusiya suyundan daha zəngin hesab olunur. Qalaaltı suyu sidik və öd yollarında daşların yaranmasını azaldır, maddələr mübadiləsini yaxşılaşdırır və immun sistemini gücləndirir. Bu su dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan uroloqlar tərəfindən təsdiqlənmişdir (Əliyev A., 2016).

İşğal altında olmuş Kəlbəcər rayonu da zəngin mineral bulaqlarla tanınır. Aşağı İstisu, Yuxarı İstisu, Qotursu kimi mənbələr müalicəvi əhəmiyyət daşıyır. Mirəli Qaşqay və E. Karstenskinin fikrincə, İstisu mineral suları xüsusiyyətlərinə görə Karlovı Varı suyundan da üstündür və beynəlxalq şöhrət qazana bilərdi. Sovet dövründə burada sanatoriyalar fəaliyyət göstərsə də, hazırda bu ərazilər dağıdılıb. Şuşa şəhəri də balneoloji və iqlim kurortu kimi tanınır. Təmiz havası və ultrabənövşəyi şüaları ilə Davos kurortundan üstün hesab edilir. Turşsu və Şırlan bulaqları da bu bölgənin rekreasiya potensialını artırır. İşğala görə bu imkanlar hazırda istifadə olunmur.

Azərbaycanda 340-350 palçıq vulkanı aşkar edilmişdir və bunların müalicəvi xüsusiyyətləri elmi şəkildə sübut olunmuşdur. Vulkan palçığında orqanizmi bərpa edən mineral duzlar və üzvi maddələr vardır. Bu palçıq ginekoloji, dəri, oynaq, sinir və həzm xəstəliklərinin müalicəsində və kosmetologiyada tətbiq olunur. Lakin istifadəsi geniş yayılmamış və mövcud tələbatı ödəyə bilmir. Ələt, Qobustan, Salyan kimi ərazilərdə potensial mövcuddur, lakin sanatoriya­ların yaradılması üçün dövlət dəstəyi vacibdir (Əliyev A., s. 7).

Masazır və Zığ göllərinin palçıqları isə vulkanik deyil, lil mənşəlidir və əlavə sanitariya tədbirlər tələb edir. Babazənən vulkanının palçığı da müalicəvi təsirə malikdir. Vulkan palçığı ilə müalicə üçün əlavə istilik və hazırlıq tədbirləri tələb olunur.

İqlim kurortları əsasən Böyük Qafqaz, Talış və Kiçik Qafqaz zonalarında yerləşsə də, sonuncunun əsas hissəsi işğal səbəbindən istifadədən kənarda qalmışdır. Şuşa və Naxçıvanın Batabat zonası dağ-iqlim kurortu kimi tanınır. Günəş vannaları və dəniz çimərlikləri isə Xəzəryanı ərazilərdə iqlim kurortlarının inkişafı üçün əlverişlidir.

Qədim dövrlərdən suyun müalicəvi təsiri ilə bağlı fikirlər mövcuddur. Herodot mineral suların qiymətləndirilmə üsulunu təklif etmiş, Hipokrat isə suyun bədənə təsirindən bəhs etmişdir. Roma həkimi Archigen isə mineral suların ilk təsnifatını vermişdir.

Cədvəl 2.3.1. Ölkəyə gələn əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və xarici ölkələrə gedən Azərbaycan vətəndaşlarının səfərlərin məqsədi üzrə bölgüsü

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Azərbaycana gələn xarici ölkə vətəndaşlarının sayı- cəmi	2 696,7	2 849,6	3 170,4	795,7	791,8	1 602,3	2 085,8
o cümlədən səfərlərin məqsədləri üzrə:							
turizm məqsədilə	2 454,0	2 605,3	2 863,50	519,4	461,7	1 058,1	1 402,6
onlardan:							
istirahət, əyləncə turizmi	839,3	1 042,4	1 164,00	164,9	132,4	398,5	938,3
işgüzar turizm	834,4	787,4	850,5	177,5	196,7	400,5	156,6
müalicə turizmi	49,1	63,1	63,9	10,4	8,3	14,0	19,9
dini turizm	14,7	15,3	16,6	3,0	0,9	2,2	2,7
qohumların, dostların ziyarəti	674,9	651,6	719,9	133,2	100,7	184,8	240,7
digər turizm məqsədilə	41,6	45,5	48,6	30,4	22,7	58,1	44,4
digər məqsədlə	242,7	244,3	306,9	276,3	330,1	544,2	683,2

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

2017–2023-cü illəri əhatə edən statistik göstəricilərə əsaslanaraq demək olar ki, Azərbaycana gələn xarici ölkə vətəndaşlarının və eyni zamanda səfər məqsədlərinin strukturu müxtəlif dövrlərdə ciddi dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bu dəyişikliklər xüsusilə 2020-ci ildən etibarən – COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq kəskin şəkildə nəzərə çarpır.

2017-ci ildə Azərbaycana gələn xaricilərin ümumi sayı 2,696.7 min nəfər təşkil edirdisə, bu göstərici 2019-cu ildə 3,170.4 min nəfərə yüksəlmişdir. Bu artım dövrü ölkənin beynəlxalq turizm bazarında nüfuzunun artması və regionda sabitliyin qorunması ilə izah oluna bilər. Lakin pandemiyanın təsiri ilə 2020-ci ildə bu göstərici 795.7 min nəfərə, 2021-ci ildə isə 791.8 min nəfərə enmiş, 2022 və 2023-cü illərdə tədricən bərpa olunaraq müvafiq olaraq 1,602.3 min və 2,085.8 min nəfər səviyyəsinə çatmışdır. Lakin bu hələ də 2019-cu ilin səviyyəsindən aşağıdır və turizm axınının tam bərpa olunmadığını göstərir.

Alt kateqoriyalar üzrə təhlil:

- İstirahət və əyləncə turizmi pandemiya qədər artım dinamikasına malik olmuşdur: 2017-ci ildə 839.3 min nəfər, 2019-cu ildə isə 1,164 min nəfər bu məqsədlə ölkəyə gəlmişdir. 2020 və 2021-ci illərdə azalma müşahidə olunsada (müvafiq olaraq 164.9 və 132.4 min nəfər), 2023-cü ildə göstərici 938.3 min nəfərə qədər yüksəlmişdir.
- İşgüzar turizm 2017-ci ildə 834.4 min nəfərlə başlayaraq 2019-cu ildə 850.5 min nəfərə qədər artmış, lakin pandemiya ilə kəskin düşüş yaşamışdır (2023-cü ildə cəmi 156.6 min nəfər). Bu da göstərir ki, işgüzar səfərlərin bir hissəsi onlayn formatla əvəzlənmişdir və hələ tam bərpa olunmayıb.
- Müalicə turizmi üzrə göstəricilər digər sahələrə nisbətən daha aşağı olsa da, maraqlı dinamika nümayiş etdirir. Belə ki, 2017–2019-cu illərdə bu göstərici ardıcıl olaraq artmış (49.1 → 63.1 → 63.9 min nəfər), pandemiya dövründə isə kəskin şəkildə azalmışdır (2020-də 10.4, 2021-də 8.3 min nəfər). Buna baxmayaraq, 2022 və 2023-cü illərdə bərpa meyilləri görünməkdədir (müvafiq olaraq 14.0 və 19.9 min nəfər). Müalicə turizmi hələ də ümumi axında az paya malik olsa da, onun strateji əhəmiyyəti artmaqdadır.
- Qohum və dost ziyarətləri və digər turizm məqsədləri də pandemiyanın təsirinə məruz qalmış, lakin sonrakı illərdə nisbətən bərpa olunmuşdur.
- Digər məqsədlərlə gələnlər (turizm xaricində) isə 2020-ci ildən sonra əhəmiyyətli artım göstərmiş və 2023-cü ildə 683.2 min nəfərə çatmışdır. Bu göstərici pandemiya sonrası insanların daha çox iş və digər fərdi məqsədlərlə hərəkətliliyinin artdığını sübut edir.

Sağlamlıq turizmi üzrə nəticə və perspektivlər:

Cədvəldəki rəqəmlər müalicə turizminin hələ də aşağı səviyyədə olduğunu göstərsə də, onun potensialı böyükdür. 2019-cu ildə 63.9 min nəfərin müalicə məqsədilə Azərbaycana gəlməsi bu sahədə marağın artdığını göstərmişdi. Lakin pandemiya bu prosesi ləngitmişdir. 2023-cü ildə bu göstərici 19.9 min nəfərə yüksəlmiş və əvvəlki illərlə müqayisədə bərpa meyli nümayiş etdirmişdir.

Azərbaycanın zəngin termal sulara, palçıq müalicə resurslarına və iqlim-terapevtik zonalara malik olması, Naftalan və Qalaaltı kimi tanınmış müalicə mərkəzlərinin

fəaliyyət göstərməsi sağlamlıq turizminin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Dövlətin bu sahəyə yönəltdiyi diqqət, infrastrukturun yenilənməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi perspektivdə sağlamlıq turizmini Azərbaycanın aparıcı turizm seqmentlərindən birinə çevirə bilər.

FƏSİL III. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SAĞLAMLIQ-MÜALİCƏ TURİZMİNİN DAYANIQLI İNKİŞAFININ FORMALAŞDIRILMASI YOLLARI

3.1. Azərbaycan Respublikasında Sağlamlıq Turizminin Qarşısında Duran Mövcud Problemlər və Həlli Yolları

Müasir dövrdə sağlamlıq turizmi dünya miqyasında sürətlə inkişaf edən və iqtisadiyyata böyük töhfə verən sektorlardan birinə çevrilmişdir. Sağlamlıq turizmi yalnız tibbi xidmətlərə deyil, həm də təbii resurslardan – mineral sular, müalicəvi palçıq, iqlim şəraiti və ekoloji təmizlik kimi faktorların birgə istifadəsinə əsaslanır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası böyük potensiala malik ölkələr sırasındadır. Respublikamız zəngin təbii sərvətləri, unikal mineral bulaqları, vulkanik və lil mənşəli müalicəvi palçıq yataqları, dağ-iqlim kurortları və termal su ehtiyatları ilə seçilir. Lakin mövcud potensiala baxmayaraq, sağlamlıq turizminin inkişafı istənilən səviyyədə deyil və bir sıra sistemli problemlərlə qarşı-qarşıyadır. Azərbaycanda sağlamlıq turizminin inkişafı üçün əlverişli coğrafi və iqlim şəraiti, müxtəlif bölgələrdə yerləşən mineral bulaqlar (Qalaaltı, İstisu, Turşsu, Şırlan və s.), palçıq vulkanları (Ələt, Qobustan, Masazır və Zığ gölləri ətrafı) və iqlim kurortları (Şuşa, Batabat, Quba-Xaçmaz zonası) mühüm imkanlar yaradır. Bu resurslar təkcə yerli əhaliyə deyil, həm də xarici turistlərə yönəlik keyfiyyətli və əlçatan müalicə və reabilitasiya xidmətləri təqdim etmək potensialına malikdir. Bununla belə, bu potensialdan tam səmərə ilə istifadə olunmaması, infrastrukturların qeyri-kafi vəziyyətdə olması, sanatoriya və müalicəvi turizm obyektlərinin texniki və tibbi avadanlıq baxımından geri qalması, kadr çatışmazlığı, xidmət keyfiyyətinin aşağı səviyyədə olması və beynəlxalq tanıtımın zəifliyi sektorda mövcud olan əsas problemlərdəndir.

Digər tərəfdən, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yerləşən müalicəvi su və palçıq mənbələrinin uzun illər istifadəsiz qalması, həmin ərazilərdəki sanatoriya və turizm obyektlərinin tamamilə dağıdılması və ekoloji tarazlığın pozulması sağlamlıq turizminin regional inkişafına ciddi təsir göstərmişdir. Xüsusilə Kəlbəcər, Laçın və

Şuşa kimi təbii-terapevtik resurslarla zəngin olan bölgələrdə sağlamlıq turizminin bərpası strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən də, sağlamlıq turizmi sahəsində qarşıya çıxan problemlərin müəyyənləşdirilməsi və onların sistemli şəkildə aradan qaldırılması zəruridir.

Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq turizminin inkişafı son illərdə müşahidə olunan əhəmiyyətli tendensiyalardan biridir. Ölkənin coğrafi mövqeyi, zəngin təbii resursları və inkişaf etməkdə olan tibbi infrastruktur bu sahənin gələcək potensialını müəyyən edir. Lakin sağlamlıq turizminin qarşısında duran bir sıra problemlər onun sürətli inkişafına mane olur. Bu problemlərə həll yolları tapmaq üçün əvvəlcə mövcud vəziyyəti dərinlən təhlil etmək lazımdır. Azərbaycanda sağlamlıq turizmi əsasən balneoloji müalicə, stomatoloji xidmətlər və kosmetik prosedurlarla məhdudlaşır. Qəbələ, Naftalan, İstisu və Masallı kimi regionlar müalicəvi turizm üçün xüsusi potensiala malik olsalar da, bu imkanlardan tam şəkildə istifadə olunmur. Dövlət Statistika Komitəsinin 2023-cü il məlumatlarına görə, ölkəyə gələn turistlərin cəmi 2-3%-i tibbi məqsədlə səfər edir ki, bu da qonşu ölkələrlə müqayisədə olduqca aşağı göstəricidir.

Sağlamlıq turizminin qarşısında duran əsas problemlərdən biri tibbi infrastrukturun və xidmətlərin məhdud olmasıdır. Ölkədə beynəlxalq standartlara cavab verən xəstəxanaların sayı azdır. Yalnız bir neçə tibbi müəssisə, o cümlədən Bakı Medical Plaza və Central Hospital kimi mərkəzlər beynəlxalq akkreditasiyadan keçmişdir. Digər tərəfdən, xarici dil bilən tibbi işçilərin çatışmazlığı xarici pasiyentlərlə ünsiyyət problemləri yaradır. Xüsusilə ingilis və ərəb dillərində danışan həkim və tibb bacılarının sayı kifayət qədər deyil. Bu problemlərin həlli üçün tibb universitetlərində xüsusi ixtisaslaşma proqramlarının tətbiqi və xarici dillərin öyrənilməsinə daha çox diqqət yetirilməsi vacibdir.

Marketing və təbliğat sahəsində də əhəmiyyətli çatışmazlıqlar müşahidə olunur. Azərbaycanın sağlamlıq turizmi imkanları beynəlxalq səviyyədə kifayət qədər təqdim edilmir. Bir çox potensial xarici pasiyentlər ölkənin tibbi imkanları haqqında məlumat əldə edə bilmir. Bunun qarşısını almaq üçün dövlət səviyyəsində koordinasiyalı marketing strategiyası hazırlanmalı, beynəlxalq tibbi

turizm sərgilərində daha fəal iştirak edilməlidir. Həmçinin, virtual konsultasiya platformalarının yaradılması və sosial media vasitəsilə təbliğatın gücləndirilməsi xarici pasiyentlərin cəlb edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Viza rejiminin mürəkkəbliyi də sağlamlıq turizminin inkişafına mane olan amillərdən biridir. Bir çox ölkələr tibbi turistlər üçün sürətli və sadələşdirilmiş viza prosedurları tətbiq etsələr də, Azərbaycanda bu proses hələ də çox vaxt tələb edir. Tibbi turistlər üçün xüsusi viza kateqoriyasının yaradılması və elektron viza sisteminin təkmilləşdirilməsi bu problemə qismən həll yolu ola bilər.

Maliyyə çətinlikləri də sağlamlıq turizminin qarşısında duran əhəmiyyətli problemlərdəndir. Xarici pasiyentlər üçün sığorta sisteminin olmaması və ödənişlərin yüksək olması bir çox potensial turistləri ölkədən imtina etməyə vadar edir. Bu problemlərin həlli üçün tibbi turizmə xüsusi maliyyə dəstək paketlərinin hazırlanması və xarici sığorta şirkətləri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi tövsiyə edilir.

Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycanda sağlamlıq turizminin qarşısında duran əsas problemlər və onların həlli yolları ümumiləşdirilmişdir:

Cədvəl 3.1.1 Azərbaycanda sağlamlıq turizminin qarşısında duran əsas problemlər və onların həlli yolları

Problem	Həll Yolları
Tibbi infrastrukturun zəif olması	Beynəlxalq standartlara uyğun yeni xəstəxanaların tikintisi, mövcudların modernləşdirilməsi
Xarici dil bilən işçi çatışmazlığı	Tibb universitetlərində xüsusi dil proqramlarının tətbiqi, xaricdə təcrübə imkanlarının artırılması
Zəif marketing strategiyası	Dövlət dəstəkli beynəlxalq təbliğat kampaniyaları, virtual konsultasiya platformalarının yaradılması
Mürəkkəb viza rejimi	Tibbi turistlər üçün sürətli viza prosedurlarının tətbiqi, elektron viza sisteminin təkmilləşdirilməsi
Maliyyə çətinlikləri	Xüsusi maliyyə dəstək paketləri, xarici sığorta şirkətləri ilə əməkdaşlıq

Mənbə: Azərbaycanda müalicəsağlamlıq turizminin qarşısında duran problemlər və onun həlli yollarının təhlilinə əsasən hazırlanıb.

Azərbaycanda sağlamlıq turizminin inkişafı üçün dövlət və özəl sektorun sıx əməkdaşlığı vacibdir. Dövlət qurumlarının sağlamlıq turizminə dəstək proqramları hazırlaması, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və beynəlxalq təcrübələrdən istifadə edilməsi bu sahənin gələcək uğurunu təmin edə bilər. Bununla yanaşı, ölkənin təbii müalicə resurslarından daha səmərəli istifadə olunmalı, balneoloji kurortların və spa mərkəzlərinin sayı və keyfiyyəti artırılmalıdır.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda sağlamlıq turizmi böyük inkişaf potensialına malik olsa da, bu potensialın həyata keçirilməsi üçün sistemli və uzunmüddətli strategiya hazırlanmalıdır. Problemlərin vaxtında müəyyən edilməsi və onların həlli üçün səmərəli tədbirlər görülməsi ölkənin regional sağlamlıq turizmi mərkəzinə çevrilməsinə kömək edə bilər.

3.2. Azərbaycan Respublikasında Müalicə-Sağlamlıq Turizminin Təkmilləşdirilmə Üsulları

Müasir dünyada turizm sektoru yalnız istirahət və əyləncə ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda insanların sağlamlığını bərpa etməyə, həyat keyfiyyətini yüksəltməyə xidmət edən mühüm istiqamətlərdən biri – müalicə-sağlamlıq turizmi kimi formalaşmışdır. Bu turizm növü təbii müalicəvi resursların – mineral sular, müalicəvi palçıq, termal bulaqlar, dağ-iqlim şəraiti və təmiz ekoloji mühitin insan sağlamlığının qorunması və bərpası məqsədilə istifadəsini əhatə edir. Qlobal səviyyədə sağlamlıq turizminin inkişafı həm iqtisadi baxımdan gəlirli, həm də ictimai baxımdan əhəmiyyətli bir sahəyə çevrilmişdir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası zəngin təbii və coğrafi potensialı ilə müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafı üçün əlverişli imkanlara malik ölkələrdən biridir.

Azərbaycanın müxtəlif bölgələri özünün unikal təbii sərvətləri ilə seçilir. Qalaaltı, İstisu, Turşsu, Şırlan, Naftalan kimi mineral bulaqlar təkcə yerli deyil, xarici qonaqların da diqqətini cəlb edən, elmi-tibbi cəhətdən təsdiqlənmiş müalicəvi xüsusiyyətlərə malik su mənbələridir. Abşeron, Qobustan, Salyan, Ələt və digər bölgələrdə yerləşən palçıq vulkanları həm dermatoloji, həm də revmatoloji

xəstəliklərin müalicəsində effektiv təsirə malikdir. Dağlıq ərazilərdə – xüsusilə Quba-Xaçmaz, Qusar, Şamaxı, Qəbələ, Kəlbəcər və Şuşa zonalarında iqlim kurortları üçün əlverişli şərait mövcuddur. Bundan başqa, Zığ və Masazır göllərinin lil mənşəli palçıqı, Batabat yaylasının dağ havası, Naxçıvanın duz mədənləri və təmiz dağ mühiti müalicə-sağlamlıq turizminin fərqli istiqamətlərdə inkişaf etdirilməsi üçün geniş spektrli imkanlar yaradır.

Lakin bu zəngin resurs bazasına baxmayaraq, Azərbaycanda müalicə-sağlamlıq turizmi istənilən səviyyədə inkişaf etməmişdir. Bir sıra infrastruktur problemləri, xidmət keyfiyyətindəki boşluqlar, müasir sanatoriya və kurort komplekslərinin azlığı, beynəlxalq tanıtımın yetərsizliyi, eləcə də ixtisaslı kadr çatışmazlığı sahənin qarşısında duran başlıca problemlər sırasındadır. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə – xüsusilə Kəlbəcər, Laçın və Şuşada yerləşən zəngin təbii müalicə resurslarının uzun illər ərzində istismardan kənarda qalması və sanatoriya komplekslərinin dağıdılması bu sahənin regional inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. Əlavə olaraq, bəzi mövcud sağlamlıq turizmi obyektlərində tətbiq edilən xidmətlərin elmi əsaslandırılmasında və müasir tibbi texnologiyaların tətbiqində də çatışmazlıqlar müşahidə olunur.

Bu mənzərə, Azərbaycanda müalicə-sağlamlıq turizminin təkcə potensial baxımından deyil, həm də inkişaf strategiyası baxımından ciddi təkmilləşdirməyə ehtiyac duyduğunu göstərir. İstər təbii müalicə resurslarından istifadənin elmi əsaslandırılması, istərsə də xidmət infrastrukturunun yenilənməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması sahənin effektivliyini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün mühüm addımlardır. Həmçinin, rəqəmsallaşma, ekoloji davamlılıq, və regional turizmin inteqrasiyası prinsipləri də müalicə-sağlamlıq turizminin müasir çağırışlara uyğunlaşdırılmasında önəmli rol oynaya bilər.

Azərbaycan Respublikasında müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafı üçün geniş imkanlar mövcuddur. Ölkənin coğrafi mövqeyi, zəngin təbii resursları və müalicəvi xüsusiyyətləri bu sahənin gələcəkdə daha da genişlənməsinə şərait yaradır. Xüsusilə son illərdə işğaldan azad olunan ərazilərdə müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafı üçün yeni perspektivlər yaranmışdır. Bu bölgələrdə müalicəvi

mineral suları, şifalı palçıqlar və unikal iqlim şəraiti sağlamlıq turizminin inkişafı üçün əvəzsiz resurslardır.

Azərbaycanda müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra üsullar mövcuddur. İlk növbədə, infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına diqqət yetirilməlidir. Mövcud sanatoriya və kurort mərkəzlərinin modernləşdirilməsi, yeni müasir müalicə komplekslərinin yaradılması bu istiqamətdə atıla biləcək ilk addımlardandır. Xüsusilə işğaldan azad olunan ərazilərdə yeni müalicə-sağlamlıq turizm mərkəzlərinin yaradılması ölkənin bu sahədəki potensialını əhəmiyyətli dərəcədə artırma bilər.

Təbii müalicə resurslarından daha səmərəli istifadə olunması digər vacib istiqamətdir. Azərbaycanın müxtəlif regionlarında, o cümlədən Naftalan, İstisu, Qalaaltı və digər ərazilərdə zəngin müalicəvi mineral sular və şifalı palçıqlar mövcuddur. Bu resursların daha geniş tədqiqi, keyfiyyətinin yüksəldilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması xarici turistlərin cəlb edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

İşğaldan azad olunan ərazilərdə müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafı üçün xüsusi proqramlar hazırlanmalıdır. Bu bölgələrdə mövcud olan təbii müalicə resurslarının tədqiqi və istifadəsi üçün elmi tədqiqatlar aparılmalıdır. Məsələn, Qarabağ regionunda müalicəvi xüsusiyyətləri ilə seçilən ərazilərdə yeni sanatoriya və kurort mərkəzlərinin yaradılması bu istiqamətdə atıla biləcək mühüm addımlardandır.

Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və adaptasiyası da müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Dünyanın müxtəlif ölkələrində, xüsusilə Avropada müalicə-sağlamlıq turizminin uğurlu nümunələri mövcuddur. Bu təcrübələrdən yararlanaraq, Azərbaycanda da müasir standartlara cavab verən müalicə kompleksləri yaradıla bilər.

İnsan resurslarının hazırlanması və ixtisasartırma tədbirləri də müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsində vacib əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə işləyən mütəxəssislərin beynəlxalq standartlara uyğun hazırlanması, xarici dillərdə danışa bilən tibb işçilərinin sayının artırılması xarici turistlərin daha çox cəlb edilməsinə kömək edəcəkdir.

Marketing və təbliğat işlərinin gücləndirilməsi müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafında xüsusi rol oynayır. Azərbaycanın müalicə-sağlamlıq turizm imkanlarının beynəlxalq səviyyədə təqdim edilməsi, turizm sərgilərində və konfranslarda aktiv iştirak bu istiqamətdə atıla biləcək mühüm addımlardandır.

Hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi də müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafı üçün vacibdir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün vergi güzəştləri, investisiya imkanlarının yaxşılaşdırılması kimi tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycanda müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsi üçün əsas istiqamətlər və tədbirlər ümumiləşdirilmişdir:

Cədvəl 3.2.1 Azərbaycanda müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsi üçün əsas istiqamətlər və tədbirlər

İstiqamətlər	Tədbirlər
İnfrastrukturun yaxşılaşdırılması	Mövcud sanatoriya və kurort mərkəzlərinin modernləşdirilməsi, yeni müasir müalicə komplekslərinin yaradılması
Təbii müalicə resurslarından səmərəli istifadə	Müalicəvi mineral suların və şifalı palçıqların tədqiqi, keyfiyyətinin yüksəldilməsi
İşğaldan azad olunan ərazilərdə potensialın istifadəsi	Yeni sanatoriya və kurort mərkəzlərinin yaradılması, elmi tədqiqatların aparılması
Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi	Uğurlu xarici nümunələrin öyrənilməsi və adaptasiyası
İnsan resurslarının hazırlanması	Mütəxəssislərin beynəlxalq standartlara uyğun hazırlanması, xarici dil biliklərinin artırılması
Marketing və təbliğat işləri	Beynəlxalq səviyyədə təqdimatların gücləndirilməsi, turizm sərgilərində aktiv iştirak
Hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi	Vergi güzəştləri, investisiya imkanlarının yaxşılaşdırılması

Mənbə: Azərbaycanda müalicə sağlamlıq turizminin inkişafı yollarının təhlilinə əsasən hazırlanıb.

Maliyyə dəstəyinin artırılması da müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Bu sahədə fəaliyyət göstərən

müəssisələrə dövlət tərəfindən müxtəlif maliyyə dəstək mexanizmlərinin tətbiqi, xarici investorların cəlb edilməsi vacibdir.

Turizm və tibb sahələri arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafına kömək edəcəkdir. Turizm agentlikləri ilə tibb müəssisələri arasında birbaşa əlaqələrin yaradılması, xüsusi tur paketlərinin hazırlanması bu istiqamətdə atıla biləcək mühüm addımlardandır.

Texnoloji yeniliklərdən istifadə də müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Müasir tibbi avadanlıqların tətbiqi, virtual konsultasiya xidmətlərinin yaradılması, onlayn rezervasiya sistemlərinin təkmilləşdirilməsi bu sahənin inkişafına kömək edəcəkdir.

Ekoloji faktorlar da müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafında nəzərə alınmalıdır. Müalicə mərkəzlərinin yerləşdiyi ərazilərin ekoloji təmizliyinin qorunması, təbii resursların səmərəli və düzgün istifadəsi vacibdir.

Xarici turistlər üçün rahat şəraitin yaradılması da müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Viza rejiminin sadələşdirilməsi, hava yolu ilə nəqliyyatın inkişafı, turistlər üçün rahat yaşayış şəraitinin yaradılması bu istiqamətdə atıla biləcək addımlardandır.

Məlumatlandırma və maarifləndirmə işləri də müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsində vacibdir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələr haqqında dəqiq və çoxdilli məlumatların təqdim edilməsi, turistlər üçün informasiya materiallarının hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yerli əhaliyə sağlamlıq turizminin əhəmiyyətinin anladılması da bu sahənin inkişafına kömək edəcəkdir. Yerli icmaların bu prosesə cəlb edilməsi, onların iştirakı ilə müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi müalicə-sağlamlıq turizminin daha da genişlənməsinə şərait yaradacaqdır.

İşğaldan azad olunan ərazilərdə müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafı üçün xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu bölgələrdə unikal təbii resursların mövcud olması, həmçinin regionun tarixi və mədəni irsinin zənginliyi sağlamlıq turizminin inkişafı üçün əvəzsiz imkanlar yaradır. Qarabağın müalicəvi mineral suları, şifalı palçıqları və müalicəvi iqlimi bu istiqamətdə geniş imkanlar təqdim edir.

Müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsi üçün elmi tədqiqatların aparılması da vacibdir. Bu sahədə aparılan tədqiqatların nəticələri praktikada tətbiq edilməli, yeni müalicə üsulları və texnologiyaları istifadəyə verilməlidir.

Azərbaycanın müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsi üçün bütün bu istiqamətlərdə ardıcıl və sistemli iş aparılmalıdır. Dövlət siyasətinin bu sahəyə yönəldilməsi, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi Azərbaycanı regional sağlamlıq turizmi mərkəzinə çevirə bilər.

Azərbaycanın sağlamlıq turizmi sahəsində inkişaf etməsi üçün dünyanın aparıcı ölkələrinin təcrübələrindən istifadə etməsi vacibdir. Hindistan, İran, Malayziya, İordaniya və Tayland kimi ölkələr bu sahədə uğurlu nümunələr təqdim edirlər. Onların strategiyalarını təhlil edərək, Azərbaycan üçün optimal yanaşmaları müəyyən etmək olar.

Hindistan sağlamlıq turizminin inkişafında ən uğurlu ölkələrdən biridir. Hindistanın təcrübəsində əsas diqqət tibbi xidmətlərin keyfiyyətinin yüksək olmasına və xərclərin aşağı səviyyədə saxlanmasına yönəlib. Ölkədəki xəstəxanaların çoxu beynəlxalq akkreditasiyadan keçmişdir və xarici pasiyentlər üçün xüsusi xidmətlər təqdim edirlər. Azərbaycan da tibbi müəssisələrin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, xarici pasiyentlər üçün viza prosedurlarının sadələşdirilməsi və sığorta şirkətləri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi yolu ilə Hindistan modelindən yararlanı bilər.

İran özünün zəngin təbii müalicə resursları və ənənəvi tibb təcrübəsi ilə sağlamlıq turizminin inkişafında mühüm rol oynayır. İranın müalicəvi mineral suları, şifalı palçıqları və termal mənbələri xarici turistlər üçün cəlbedici amillərdəndir. Azərbaycan da özünün Naftalan, İstisu və digər müalicəvi resurslarından daha səmərəli istifadə edərək, İranın təcrübəsini tətbiq edə bilər. Xüsusilə, təbii müalicə komplekslərinin yaradılması və bu sahədə elmi tədqiqatların aparılması vacibdir.

Malayziya sağlamlıq turizminin inkişafında dövlət dəstəyinin rolunu nümayiş etdirir. Malayziya hökuməti sağlamlıq turizminə xüsusi diqqət yetirir və bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələrə vergi güzəştləri, infrastruktur dəstəyi kimi imtiyazlar təqdim edir. Azərbaycan da dövlət səviyyəsində sağlamlıq turizminə

dəstək proqramları hazırlaya bilər, xüsusilə də işğaldan azad olunan ərazilərdə yeni müalicə komplekslərinin yaradılmasına kömək edə bilər.

İordaniya sağlamlıq turizminin inkişafında regionda aparıcı mövqelərdən birini tutur. Ölkənin əsas üstünlüklərindən biri xarici turistlər üçün rahat şəraitin yaradılmasıdır. İordaniyada tibbi turistlər üçün xüsusi viza rejimi, hava yolu ilə rahat nəqliyyat və yüksək səviyyəli qonaqpərvərlik xidmətləri təqdim olunur. Azərbaycan da xarici pasiyentlər üçün viza prosedurlarını sadələşdirər, hava yolu əlaqələrini genişləndirər və turistlər üçün rahat yaşayış şəraitini yarada bilər.

Tayland sağlamlıq turizminin inkişafında marketinq və təbliğat strategiyalarının əhəmiyyətini nümayiş etdirir. Tayland hökuməti ölkənin tibbi imkanlarını beynəlxalq səviyyədə aktiv şəkildə təqdim edir, turizm sərgilərində iştirak edir və sosial mediada geniş təbliğat kampaniyaları həyata keçirir. Azərbaycan da özünün sağlamlıq turizm imkanlarını beynəlxalq auditoriyaya çatdırmaq üçün oxşar marketinq strategiyalarından istifadə edə bilər. Virtual konsultasiya platformalarının yaradılması, sosial mediada aktiv fəaliyyət və beynəlxalq tədbirlərdə iştirak bu istiqamətdə faydalı ola bilər.

Nəticə etibarilə, Azərbaycan Respublikasında müalicə-sağlamlıq turizminin təkmilləşdirilməsi üçün geniş imkanlar mövcuddur. İnfrastrukturun yaxşılaşdırılması, təbii resurslardan səmərəli istifadə, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, insan resurslarının hazırlanması və marketinq strategiyasının gücləndirilməsi bu sahənin inkişafında əsas istiqamətlərdəndir. İşğaldan azad olunan ərazilərdə müalicə-sağlamlıq turizminin inkişafı üçün xüsusi proqramlar hazırlanmalı, bu bölgələrin potensialından tam şəkildə istifadə edilməlidir. Bütün bu tədbirlər nəticəsində Azərbaycanın müalicə-sağlamlıq turizmi sahəsindəki uğurları daha da artacaq, ölkə bu sahədə regional liderlərdən birinə çevrilə biləcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycanda sağlamlıq turizminin inkişaf perspektivləri ölkənin unikal təbii resursları, strateji coğrafi mövqeyi və dövlətin bu sahəyə artan marağı nəzərə alınmaqla əhəmiyyətli potensial daşıyır. Ölkənin zəngin balneoloji ehtiyatları (Naftalan nefti, İstisu, Qalaaltı və digər mineral mənbələr), eləcə də işğaldan azad edilmiş ərazilərdə mövcud olan müalicəvi amillər sağlamlıq turizmini yeni keyfiyyət səviyyəsinə qaldırmaq üçün geniş imkanlar yaradır. Beynəlxalq təcrübənin uğurla tətbiqi (xüsusilə Hindistan, Tayland və İran modelləri), müasir tibbi infrastrukturun qurulması və ixtisaslı kadrların hazırlanması bu sahənin sürətli inkişafı üçün əsas şərtlərdəndir.

Sağlamlıq turizminin gələcək inkişafı üçün əsas perspektivlər aşağıdakı istiqamətlərdə formalaşır:

- ✓ İşğaldan azad olunan ərazilərdə müalicəvi turizm klasterlərinin yaradılması: Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində termal su mənbələri əsasında yeni müasir kurort komplekslərinin inşası regionun iqtisadi cəhətdən canlanmasına və turizm infrastrukturunun diversifikasiyasına kömək edəcək.
- ✓ İnteqrasiya edilmiş marketinq strategiyasının həyata keçirilməsi: "Azərbaycan - Sağlamlığın Mərkəzi" brendinin yaradılması, xarici bazarlarda fəal təbliğat və elektron konsultasiya platformalarının inkişafı xarici turist axınını artıracaq.
- ✓ Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının gücləndirilməsi: Sağlamlıq turizmində xüsusi iqtisadi zonların yaradılması, investorlara vergi güzəştləri və infrastruktur dəstəyi bu sahəyə kapital qoyuluşlarını stimullaşdıracaq.
- ✓ İnnovativ texnologiyaların tətbiqi: Telemeditsina həlləri, AI əsaslı diaqnostika sistemləri və fərdiləşdirilmiş müalicə proqramları Azərbaycanı müasir tibbi turizm xəritəsində fərqləndirəcək.
- ✓ İnsan resurslarının inkişafı: Tibb universitetlərində xüsusi "tibbi turizm menecmenti" ixtisaslarının açılması, xarici dilli tibb kadrlarının hazırlanması və beynəlxalq sertifikatlaşdırma proqramları xidmətlərin keyfiyyətini artıracaq.

✓ Multisezonlu turizm modelinin formalaşdırılması: Müalicəvi turizmin kənd turizmi, ekoturizm və mədəni irs turizmi ilə birləşdirilməsi turistlərin ölkədə qalma müddətini və xərcləmələrini artıracaq.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda sağlamlıq turizmi perspektivli iqtisadi sahə kimi ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasında mühüm yer tutmaqdadır. Təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, beynəlxalq təcrübənin kreativ adaptasiyası və dövlətin ardıcıl dəstəyi şəraitində Azərbaycan qısa müddətdə regionun aparıcı tibbi turizm mərkəzlərindən birinə çevrilə bilər. Bu proses eyni zamanda ölkənin qeyri-neft sektorunun diversifikasiyasına və elm-kadr potensialının artırılmasına əhəmiyyətli töhfə verəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq turizminin inkişafı istiqamətində aşağıdakıların həyata keçirilməsini zəruri hesab edirəm:

Müalicə-sağlamlıq infrastrukturunun modernləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi: Azərbaycanın sağlamlıq turizminin inkişafı üçün mövcud infrastrukturun yenilənməsi və müasir tələblərə uyğunlaşdırılması vacibdir. Xüsusilə, müalicəvi su və palçıq mərkəzlərinin, termal bulaqların və sağlamlıq komplekslərinin təkmilləşdirilməsi turizmin keyfiyyətini artıracaq. Mövcud müalicə üsullarının dünya standartlarına uyğunlaşdırılması, həkim və mütəxəssislərin təlimləri, texnoloji yeniliklərin tətbiqi sahənin ümumi inkişafına müsbət təsir göstərəcək. Bu həm yerli əhali, həm də xarici turistlər üçün cəlbedici olacaq.

Beynəlxalq tanıtım və marketing strategiyalarının gücləndirilməsi: Azərbaycanın sağlamlıq turizmi potensialı hələ dünya bazarında kifayət qədər tanınmır. Bu səbəbdən beynəlxalq səviyyədə marketing və tanıtım fəaliyyətləri artırılmalıdır. Sağlamlıq turizminə dair xüsusi tədbirlər, sərgilər və beynəlxalq konfranslarda ölkəmizin tanıtılması, həmçinin xarici bazarlara yönəlik reklam kampaniyalarının həyata keçirilməsi Azərbaycanı dünya miqyasında sağlamlıq turizmi mərkəzi kimi tanıdacaq. Azərbaycanın müalicəvi suları və palçıq vulkanları kimi unikal təbii resursları bu sahədə böyük rəqabət üstünlüyü yaradır.

Özəl sektor və dövlət tərəfdaşlığının gücləndirilməsi: Sağlamlıq turizmi sahəsinin inkişafı yalnız dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərlə məhdudlaşmamalıdır.

Özəl sektorla əməkdaşlıq qurulması, investisiya cəlb edilməsi və özəl müalicə mərkəzlərinin açılması sahənin inkişafını sürətləndirəcək. Dövlət, özəl sektor və yerli icmalar arasında əməkdaşlıq modelinin qurulması həm sahənin keyfiyyətini artıracaq, həm də davamlı inkişafı təmin edəcək. İqtisadi stimullar və vergi güzəştləri vasitəsilə investisiyaların cəlb olunması önəmlidir.

Yerli icmaların sağlamlıq turizmi potensialından səmərəli istifadəsi: Sağlamlıq turizminin inkişafı yalnız iqtisadi və infrastruktura aspektlərini əhatə etmir, həm də yerli icmaların rifah səviyyəsinin artmasına şərait yaradır. Yerli əhəlinin sağlamlıq turizmi sahəsində təhsil və təlimlərə cəlb edilməsi, onları xidmət sahəsinə yönəltmək, bələdçilər və mütəxəssislər hazırlamaq vacibdir. Bu yanaşma yerli icmalara əlavə gəlir gətirəcək və turizmin sosial-iqtisadi təsirini artıracaq.

Davamlı iqlim və ekoturizm inkişafı ilə sağlamlıq turizminin birləşdirilməsi: Azərbaycanda sağlamlıq turizminin inkişafı ilə paralel olaraq ekoturizmin də inkişaf etdirilməsi önəmlidir. Ekoloji cəhətdən təmiz mühitlərdə sağlamlıq mərkəzlərinin qurulması, ekoturizm sahələrində müalicəvi proqramların təqdim edilməsi turistlərə fərqli təcrübələr yaşada bilər. Dağ iqlimi, mineral bulaqlar və digər təbii resurslar əsasında ekoloji mühitdə müalicəvi turizmin təşviqi həm yerli əhali üçün, həm də ekoloji turizmin tərəfdarları üçün cəlbedici olacaq.

Bu təkliflər Azərbaycan sağlamlıq turizminin inkişafını sürətləndirəcək və ölkənin beynəlxalq turizm bazarında mövqeyini gücləndirəcək. Hər bir təklif, həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan müsbət nəticələr doğuracaq və Azərbaycanın regional inkişafına böyük təsir göstərəcək.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. Əlirzayev Ə.Q., “Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi”, dərslik, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2010, s.39
2. Əlirzayev Ə., Aslanova S., “Turizm inkişafının sosial-iqtisadi problemləri”. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2016.
3. Əliyev A., “Azərbaycan” qəzeti, Bakı, 2016, 29 oktyabr.
4. Quliyev R., Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq-müalicə turizminin inkişaf tendensiyaları, problemləri və xüsusiyyətləri. “Turizm və Qonaqpərvərlik Tədqiqatları”jurnalı, № 9, Bakı, 2015.
5. Məmmədov M., “525-ci qəzet”. 2010, 14 iyul.
6. Mustafayeva S., “Türkiyədə inkişaf etmiş turizm növlərinin Azərbaycana tətbiqi formaları”. Turizm və qonaqpərvərlik tədqiqatları. “BROSS-44” MMC, Bakı-2016
7. Ramazanlı A. “Azərbaycanda turizm sənayesi məhsullarının yaradılmasının əsas problemləri magistr dissertasiyası”, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 2019: s.22
8. Sultanova H. B., “Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı”. Bakı, AzTU-nun mətbəəsi, 2013.

Türk dilində:

9. Ağaoğlu F. O., Karagöz N., Zabun S., Sağlık Turizmi Uygulamaları ve Türkiye'ye Getirilerine İlişkin Bir Değerlendirme. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(2), 2019, 428-450.
10. Akbolat M., Deniz N.G., Türkiye'de Medikal Turizmin Gelişimi ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması. Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(2), 2017, 123-139.
11. Ankaya F., Aslan B., Engelli Turizm potansiyelinin Değerlendirilmesi; Dünya ve Türkiye Örnekleri. Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, 3(2), 2020, 52-57.

12. Aydın D., Yılmaz C., Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Sağlık Turizmi Birimi) Medikal Turizm Araştırması (Birinci Bölüm) Ankara, 2010.
13. Bayar K., Dünyada ve Türkiye’de sağlık turizminin önemi ve gelişimi: Antalya yöresi araştırması, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2019, 195s.
14. Bölüktaş R. P., Türkiye'nin Yaşlı Sağlığı Turizmi İçin Fırsatları. Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi, 8(16), 2020, 1-15.
15. Bulut A., Şengül H., “Dünyada Ve Türkiye’de Sağlık Turizmi”, Yönetim, Ekonomi Ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2019, 45-62.
16. Çelik S., Engelli Turizmi ve Engelli Bireylerin Turizmde Yaşadığı Sorunlar: Kilis Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(67), 2019, s.851-858. doi:10.17719/jisr.2019.3773
17. Daştan İ., Türkiye’de Sağlık Turizmi: Türkiye ve Özelinde İzmir’de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi ve Strateji Önerileri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(10), 2014, s.143-163
18. Edinsel S., Adıgüzel O., Türkiye'nin Sağlık Turizmi Açısından Son Beş Yıldaki Dünya Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmeleri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 2014, s.167-190.
19. Gökmen Kavak D., Esatoğlu A. E., “Medikal Turizmde Kalite Ve Akreditasyon”, (Editör: D. Tengilimoğlu), Sağlık Turizmi, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020, s.361-380.
20. Güneş G., Dülger A. S., “Turizm Kavramı, Turizmin Tarihcesi, Ülke Ekonomilerine Katkısı Ve Turizm İstatistikleri”, (Editör: D. Tengilimoğlu), Sağlık Turizmi, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020, s.19-50.
21. Kubat Ç., İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi “Türkiye’de Sağlık Turizminin Durumu Ve Gelişimi İçin Öneriler”, 2023, s. 71

22. Moloğlu V., “Yükselen Bir Değer Olan Medikal Turizmin; Türkiye Ekonomisine Katkısı”, International Conference On Eurasian Economies, 2015, s. 673-680.

23. Özkan M. E., Sağlık Turizmi Kapsamında Türkiye'nin Medikal Turizm Potansiyeline Yönelik Bir Değerlendirme. Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi, 1(1), 2019, s.50-64.

24. Özsarı S. H., Karatana Ö., Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu. Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi, 24(2), 2013, s.136-144.

25. Sayın K. Ş., Yeğinboy E. Y., Yüksel İ., Türkiye'de Medikal Turizm Uygulamaları: Bir Üniversite ve İzmir Sağlık Serbest Bölgesi Değerlendirmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(2), 2017, s.289- 313.

26. Yalçın B., “Antalya İli Sağlık Turizmi Potansiyeli Araştırması”, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

27. Yavuz M. C., Türkiye'de Sağlık Turizmi Hizmetleri Algısının Hasta ve Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: İç Anadolu Örneği. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2018.

İngilis dilinde:

28. Connel J., “Medical Tourism in the Carribbean Islands: A Cure for Economies in Crisis?”, Island Studies Journal, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, p. 115-130.

29. Liang Z. X., Hui T. K., Sea P. Z., “Is Price Most Important? Healthcare Tourism In Southeast Asia”, Tourism Geographies, Cilt: 19, Sayı: 5, , 2017, p.823-847.